

LE MONDE *diplomatique*

MAGYAR KIADÁS

2014. február

Cenzorok és gazemberek

SERGE HALIMI

A véleménynyilvánítás szabadsága gyakran csak akkor érvényes, ha olyat állítanak, amivel egyetértünk. A véleményszabadságot korlátozó rendelkezések pedig általában jóval túlélnek a bevezetések felhozott indokokat, sőt a korlátozást életbe léptető kormányokat is. 2001. október 25-én, a szeptember 11-i gyilkos támadás utáni, majdnem-pánik hangulatban egyetlen amerikai szenátor, Russel Feingold voksolt a szabadságjogokat súlyosan korlátozó törvény, a Patriot Act ellen, amit a kongresszusi képviselők egy az egyben megszavaztak a terrorizmus elleni harc ürügyén. Tizenhárom évvel és egy elnökkel később az akkor bevezetett rendkívüli intézkedések ma is az érvényben lévő törvények az Egyesült Államokban.

Tudjuk, hogy a belügyminisztereket alapvetően a rend és a biztonság, nem pedig a szabadság kérdései foglalkoztatják. Minden veszély vagy fenyegetettség esetén újabb és újabb elnyomó intézkedés bevezetését követelik, amiben támogatja őket az aggódó vagy felháborodott lakosság egy része is. Januárban Franciaországban így megelőző intézkedésként több összejövetelt és előadást is betiltottak, mivel megítélésük szerint szembementek „az emberi méltóság tiszteletben tartásának” normáival. Dieudonné[i] – akit már nem lehet „humoristának” tekinteni és akinek a működését már nem lehet a „kreativitás” címszó alá betuszkolni – antiszemita kirohanásai miatt Manuel Valls belügyminiszter így fenyegetőzött: „Semmilyen lehetőséget, még a törvény szigorítását sem vetem el.” De egy demokratikus állam nem engedheti meg magának, hogy a rendőrség minisztere ítéljen meg humort és alkotást – akkor sem, ha az adott esetben mind a kettő látványosan hiányzik.

1830-ban X. Károly rendelkezéssel vonta vissza a sajtószabadságot biztosító törvényeket. Egyik híve ezt akkor azzal igazolta, hogy helyre kellett állítani az előzetes sajtócenzúra elvét, ami az utólagos bírósági perek helyére lépett: „Amikor utólag a tiltás életbe lép, már nem lehet helyreállítani, meg nem történné tenni az okozott kárt, épp fordítva, a büntetés a nyilvános botrányral és a nyílt vitákkal még erősíti is azt.”[ii] A királyi rendelkezés bevezetésének másnapján, különböző kibúvók alkalmazásával, az újságok előzetes engedély nélkül jelentek meg. Az olvasók rohantak megvenni, olvasni és megvitatni a cikkeket. A forradalom pedig megdöntötte X. Károly rendszerét.

Közel két évszázaddal később a lázadóknak is, a kiközösítetteknek is és a gazembereknek is több tízezer követőjük van a Twitteren. A YouTube-on keresztül saját otthonukban tarthatnak találkozókat, amelyeket egyszerű kamerával vesznek fel, a kényelmes kanapéről közvetíthetik „magvas” gondolataikat. Ha egyes előadásokat és nyilvános gyűléseket betiltanak mondván, sértik az emberi méltóságot, vajon be kellene tiltani a különböző hálózatokon terjedő, ugyanilyen üzeneteket is? Ezzel azonnal a rendszer „áldozataivá” emelnék a provokáció nagymestereit. És hitelesítenék legvadabb és legparanoidabb vádaskodásaikat.

Manuel Valls legutóbbi cenzúrajavaslatára válaszul egy volt szocialista miniszter aggodalmát fejezte ki: „A megelőző intézkedések rendszere komoly visszalépés, ami féltő, hogy az erkölcsi cenzúrán keresztül a véleményszabadság előzetes korlátozásához vezet”. És így fejezte be, nagy jóindulattal: „Ebben a gyalázatos ügyben a felháborodás, a düh és a tenni akarás a legjobbakat is megingatta[iii].”

Fordította: Morva Judit

[i] Botrányos humorista – *a ford.*

[ii] Idézi *Jean-Noël Jeanneney*: Les Grandes Heures de la presse qui ont fait l'histoire [A sajtó történelmet meghatározó nagy eseményei], Flammarion, Párizs, 2013, 28. old.

[iii] Jack Lang véleménye a Dieudonné-ügyről: La décision du Conseil d'Etat est une profonde régression [A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság döntése komoly visszalépés], *Le Monde*, 2014. január 14.

A síugrás geopolitikája

Guillaume Pitron

Az olimpia hármasszója: Citius Altius Fortius (Gyorsabban, magasabban, erősebben) nemcsak a sportolókra, hanem a szocsi téli olimpia költségeire is tökéletesen alkalmazható. A téli olimpia megrendezése alkalmat ad Vlagyimir Putyinnak részben a nemzettudat megerősítésére, részben az állam jelenlétének egyértelmű kinyilvánítására az észak-kaukázusi régióban. Dagesztán iszlám lázadói viszont megesküdtek, hogy szabotálni fogják az ünnepet.

Ha rákérdezünk az emberi jogok vagy a környezetvédelem tiszteletben tartására az olimpiai építkezésein dolgozó munkavezetőnél, csak hitetlenkedő pillantás a válasz. Ez itt szokatlan kérdés. Ha a beruházás megvalósítását úgy kezdenénk, hogy előbb kiirtjuk a mindent átható korrupciót és minden kormányzati döntéshez kikérjük a lakosság véleményét, válaszolják, akkor az olimpiai jégpályák alapozásánál se tartanánk. „A Nemzetközi Olimpiai Bizottság minden demokratikus kezdeményezést eleve megbénított, amikor elfogadta, hogy rekordidő alatt épüljenek fel az

óriási létesítmények – állítja Fjodor Lukjanov, a *Russia in Global Affairs* című orosz diplomáciai hetilap főszerkesztője. – Ami Szocsiban történik, egyáltalán nem példaértékű országunk jogállamiságának vizsgálatához.”

Bármilyenek is legyenek a bírálatok, az országnak sikerült betartani a vállalásait, ezzel Vlagyimir Putyin elnök megnyerte az első jelképes csatát. Oroszország megerősítette, hogy virágzó és szervezett állam, ami teljes ellentétben áll két évtizeddel korábbi zűrzavaros és megalázott helyzetéhez. Az intézmények és a közszolgáltatások szétverése, amit a Nyugat szorgalmazott, az oligarchák telhetetlensége a privatizáció idején, a termelés összeomlása – 40 százalékos zuhanás 1991 és 1998 között – általánossá tette a lecsúszás érzését. Nem hitték már el magukról, hogy az ország még meg tud rendezni egy jelentős nemzetközi sporteseményt. Így azután 2014 februárjában nagyra nőtt a büszkeség, amikor látták az olimpiai láng fellobbanását Szocsiban, a Fisht Stadion csarnokában. „A glasznosztij [átláthatóság], illetve a kollektivistá modelltől a piacgazdaságba való átmenet idején az orosz állam Mihail Gorbacsov, majd Borisz Jelcin kormányzása alatt forradalmi periódust élt át, amelyet egy stabilizációs korszaknak kellett követnie – mondja Konstantin Von Eggert politikai elemző. – Éppen ezt a stabilitást testesíti meg Putyin és a szocsi olimpiai játékok.”

Az olimpia sikeres megrendezése az állami szuverenitás megerősítését is jelképezi. A szovjet modell eltemetésének járulékos következménye volt Oroszország befolyásának elvesztése korábbi csatlósai felett. Ezt a traumát súlyosbította a csecsen szeparatizmus, majd a „színes forradalmak”, amelyek 2003-ban Grúziát, 2004-ben Ukrajnát, 2005-ben pedig Kirgizisztánt érték el... A 2008. augusztusi győzelmes katonai hadjáratot Grúzia ellen a lakosság úgy élte meg, mint egy, az Egyesült Államokkal szembeni konfliktust, ami újra lehetővé tette a zászló felemelését. 2014-ben az olimpiai láng mutatja az orosz jelenlét megerősödését ebben az engedetlen régióban, ami jelzi a geopolitikai erőviszonyok átalakulását is. A láng útvonalát nem bízták a véletlenre: átvitték az Északi-sarkon, fel az ürbe és a Szahalin-szigetekre, ahol területi vitáik vannak Japánnal. „Ez a szuverenitási felvonulás mutatja, hogy Putyin mennyire azonosítja magát Rettegett Ivánnal, az orosz nép egyik nagy újraegyesítőjével” – elemzi Szergej Medvegyev, a moszkvai gazdaságtudományi főiskola (HSE) nemzetközi politikai tanszékének professzora.

Az a tény, hogy a láng Szocsiban fejezi be útját, még egy szimbólumot tesz láthatóvá: a nyilvánosság előtt igazolja, hogy ellenőrzés alatt tartják a fegyveres harcoknak kitett kaukázusi régiót. A moszkvai metróban 2010 márciusában és 2011 januárjában a domogyedovói repülőtéren (39, illetve 36 halott) elkövetett merényletek – amelyekért a lázadó csecsen főnök és a kaukázusi emirátus alapítója, Doku Umarov vállalta a felelősséget – mély nyomokat hagytak. Az olimpiai játékok megtartása olyan biztonságos ország képét sugallja, amely képes garantálni területének sérthetetlenségét. Ez annál is kockázatosabb, mivel Doku Umarov 2013 júliusában felhívást tett közzé, hogy „minden eszközzel akadályozzák meg” a játékok megtartását, decemberben pedig két, 33 halálos áldozatot követelő öngyilkos merényletet hajtottak végre Volgográdban, a Kaukázus északi részén.

Kihívás az USA-nak

„Szocsi nem olimpia, hanem pszichoterápia!” – véli Alekszej Muhin négykerék-meghajtású terepjárójában, miközben nagy sebességgel végighajt a főváros egyik főútvonalán. A Politikai Információs Központ igazgatója szerint az átmenet a nyugati zónába olyan mértékben pusztította el az orosz állam sajátosságát és különleges helyzetét, hogy „ma már azt sem tudjuk, kik vagyunk”.

Az olimpiai játékokat épp akkor tartják, amikor Oroszország teljes mértékben megkérdőjelezi saját identitását. „Fiatal ország vagyunk, amelyben 1991 óta minden új: az etnikai összetétel, a politikai szervezetek, a gazdasági alapok, az alkotmány... Az oroszok számára ez azt jelenti, hogy új önazonosság körvonalait kell meghatározni, ami már nem kommunista, és ez nehéz” – magyarázza Von Eggert. Vegyük hozzá az erős nosztalgiát a birodalmi lét iránt, illetve a kivételességnek különösen élénk érzését. Ezek az elemek összességükben kedvező talajt nyújtanak a nacionalizmus újjáéledéséhez, amelynek 2012. márciusi újjáavasztása óta az elnök az egyik fő hírnöke.

„Putyin először a nemzeti sebek nagy gyógyítója volt, aki képes volt helyreállítani az állam hatékonyságát. Később a nagy modernizáló akart lenni. Ez azonban nem sikerült, és Dmitrij Medvegyev 2008–2012 közötti elnöksége nem hozta meg a várt demokratikus nyitást. Azóta Putyin egyfajta nemzeti vezetővé vált, akit a közvélemény széles körben támogat” – mondja Andrej Melville, a HSE tanára. Ez a stratégia olyan folyamat megerősödését mutatja, amely szívesen ünnepli azt a modellt, amelyben fontos szerepet kap az orosz önazonosság egyedisége. „Ez valódi politikai jelenség – véli Melville. – És a szocsi téli játékok ebbe a tendenciába illeszkednek.”

Ebben a vonatkozásban, a XXII. Téli Olimpiai Játékok valójában ideális alkalom egy üzenet meghirdetésére: a „Nagy Oroszország” visszatért, egy megbízható nemzet (ahol decemberben kegyelmet kapott Mihail Hodorkovszkij oligarcha és szabadon engedték a Pussy Riot két tagját Nagyezsda Tolokonnyikovát és Marija Alehinát), virágzik és befolyásos abban az új világban, amit Putyin 2007-es müncheni beszédében „multipolárisnak” nevezett. Kínától eltérően – amely a 2008-as olimpiai játékok után kifejezetten arra törekedett, hogy távol maradjon a világ ügyeinek intézésétől – Oroszország vezető szerepet akar játszani a nemzetek zenekarában, hiteles alternatívát javasol az amerikai és általában a nyugati vezetéssel szemben.

Az orosz diplomácia rivalizálását számos tény mutatja 2008 óta. A Grúzia elleni villámháború, az Ukrajnát elkerülő orosz–olasz Déli Áramlat gázvezeték sikeres előrehaladása az Európai Unió és az Egyesült Államok által támogatott konkurens Nabucco rovására; Putyin sikeres lobbizásának köszönhetően az iráni nukleáris technológiát érintő tárgyalások újraindítása 2013 novemberében, ami szerint előtérbe kell helyezni a tárgyalásokat a fegyverekkel szemben; az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) határozata a szíriai vegyifegyver-arszénál felszámolására[1]; nemrégiben pedig, a Brüsszellel kötendő egyezmény helyett az Ukrajnával aláírt gazdasági szerződés[2].

A kommunista időszak óta a nemzeti minta kiemelkedő eleme, a sport ugyancsak ezt a célt szolgálja: „A játékok állandósítják a két birodalomhoz – a Romanov-dinasztiához és a szovjet korszakhoz – kapcsolódó nagyság eszméjét, ami alakította és formálta az ország identitását” – elemzi Von Eggert. A dicső múltat és egy ragyogónak remélt jövőt összekapcsoló vonásként a fényes sporteredmények folytatódnak, a költségek az egekbe szöknek... Így íródik a nemzet története.

Ha incidensek nélkül zajlik le és az orosz sportolók hozzák a kitűnő eredményeket, Putyin tekintélye újra nőhet a hazai politikai színtéren. „Személyes átütő győzelemről van szó, amivel olyan nyomot hagyhat a történelemben, mint az az államférfi, aki képes volt a posztkommunista Oroszországot a modernitás felé vinni” – jegyzi meg Arnaud Dubien, a moszkvai Francia–Orosz Megfigyelő Intézet igazgatója. Sokak szerint viszont ezzel is csak rövid haladékot kapna, hiszen a láthatáron szaporodnak a gondok. Csökkenő népszerűség („csak” 60 százalékos pozitív vélemény, szemben a 2008-as 80 százalékkal); a közvélemény ellenére meg kell nyitni az országot a szakemberek bevándorlása előtt; békét kell teremteni Dagesztánban, amely az iszlám terrorizmus és a kegyetlen elnyomás áldozatává vált. És főleg a nagyon kiábrándító éves növekedési ráta: a pénzügyminisztérium szerint 2013-ban csak 1,4 százalék volt és a várakozások szerint is csak évi 2,5 százalék lesz 2030-ig. Oka többek között a külföldi beruházások csökkenése, a külkereskedelem visszaesése. Utóbbi felerősíti a demográfiai visszaesés: az 1991-es 148,7 millió fő helyett Oroszországnak 2013-ban csak 142,5 millió lakosa volt. Ez a szám pedig 2030-ig akár 128 millióra csökkenhet[3].

Ezek a megfontolások aligha tántorítják el Putyint attól, hogy tovább javítsa az ország hagyományosan alulfejlett infrastruktúráját és ehhez megsokszorozza a nemzetközi vállalásokat. „A Szentpétervár fennállásának háromszázadik évfordulójával kapcsolatos ünnepek óta minden nagy erőfeszítés Oroszország fejlesztésének rendelődik alá” – véli Fjodor Lukjanov. Az eurovíziós dalfesztivál Moszkvában 2009-ben, a 24. Ázsiai–Csendes-óceáni Fórum Vlagyivosztokban 2012-ben, a G20-as csúcs Szentpétervárott 2013-ban, az úszó-világ bajnokság Kazanyban 2015-ben és természetesen a labdarúgó-világ bajnokság 2018-ban. Utóbbin vagy tíz városban – például Szocsiban, Kalinyingrádban, Moszkvában, Volgográdban – rendeznek majd mérkőzéseket. És mindez hatalmas, Franciaországnál 33-szor nagyobb területen.

Agyaglábakon álló óriás

Természetesen, „az orosz módszert alkalmazzák, mint Szocsiban is: a munkákat minden eszközzel elvégzik, bármi legyen is az ára” – sajnálkozott Nyikolaj Petrov, a moszkvai Carnegie Központ kutatója. És a nagyberuházások körüli állandó szükségállapot eleve kizárja a demokratikus kormányzás minden esélyét, hiszen „újabb és újabb megaprojektek születnek, amelyekre senkinek nincs szüksége – méltatlankodik Lilija Sevcova, a Carnegie Központ politológusa. – Ezek olyanok, mint a Patjomkin-falvak, és csak növelik az ország összeomlásának kockázatát.” A szerkezeti gyengeségek ugyanis továbbra is kirívóak: a gazdaság nagyban függ a szénhidrogénektől, az ipar még mindig a szovjet katonai-ipari komplexum öröksége (fegyvergyártás, fémipar, űrtechnika), alulfejlett a bankszektor stb.

Az infrastruktúra megerősítése mögött pontos stratégia van: az ázsiai oldalon (Vlagyivosztoknál), az egykori birodalom határain a jelenlét fenntartása a japán és kínai versenytársakkal szemben, a nyugati végen (Kalinyingrád) válaszként az Európai Unió bővítésére, a Kaukázus kapujánál (Szocsi) azért, hogy a gazdaságfejlesztés tompítsa az irredentizmus keltette feszültségeket. Natalija Zubarevics, a független társadalompolitikai intézet kutatója szerint „minden nemzetbiztonsági kérdéssé válik, ez a prioritás, amely jobban kapcsolódik az orosz titkosszolgálatokhoz, mint valaha”.

Ha minden jól megy, az olimpiai siker politikai értelmezése eléggé kiszámítható. Putyin elnök támogatói – a hivatalnokok, a közintézményeket és a régiók gazdaságát irányító elit – üdvözlük majd az aktív állam megerősödését – ahonnan a jövedelme származik. A rendszerellenes erők, a nagyvárosokban koncentrálódó

felsőbb osztályok – amelyek a nyugati médiával karöltve bírálják a zsarnokságot, az önkényuralmi fordulatot és az állam képtelenségét a gazdasági diverzifikáció megvalósítására – továbbra is meg lesznek arról győződve, hogy Oroszország egy agyaglábakon álló óriás és az olimpia a Fekete-tenger partján csak az elkerülhetetlen hanyatlás magvait vetette el. Végül Szocsi lakói számára minden megváltozik... és egyúttal semmi: az elnöki konvoj okozta gyakori közlekedési torlódások megszűnnek, és megmarad a fürdőhely, a szubtrópusi klíma és a szél természetesen továbbra is fáradhatatlanul simogatja majd a tengerpartot és a pálmaleveleket.

Fordította: Hrabák András

[1] Jacques Lévesques: *La Russie est de retour sur la scène internationale [Oroszország visszatér a nemzetközi porondra]*, *Le Monde diplomatique*, 2013. december.

[2] Lásd Sébastien Gobert: *L'Ukraine se dérobe à l'orbite européenne [Ukrajna kisiklik az unió hatásköre alól]*, *Le Monde diplomatique*, 2013. december.

[3] Lásd Philippe Descamps: *La Russie en voie de dépeuplement [Oroszország az elnéptelenedés útján]*, *Le Monde diplomatique* 2013. június.

Az ideológia hatalma – A feminizmus kritikai megközelítése

Nicole-Edith Thevenin

A patriarchátus és a kapitalizmus szoros egybefonódása nem könnyíti meg a feministák számára a konkrét helyzet kiértékelését és a tennivalók felmérését. Ugyanakkor a nők egyértelmű vesztesei a válságnak, így elemi érdekük, hogy ne tévedjenek el a különböző elemzések között. A szerző marxista filozófus és pszichoanalitikus.

Milyen típusú felhívást kívánok itt közzétenni? Milyen felhívás lenne az, amely figyelembe veszi a mai politikai, ideológiai és gazdasági helyzetet s képes megmutatni, hogyan lehet a konkrét helyzet adta lehetőségek felhasználásával kitörni a jelenlegi politikai regresszióból és társadalmi katasztrófából? Egy felhívás, amely lelket önt egy mozgalomba. A nők felszabadításáért küzdő mozgalomba. Mit is jelent ez? Egy mozgalom körbe-körbe foroghat, és ha körbe-körbe forog, azt is jelenti, hogy jottányit sem változtat röppályáján. Úgy érzem, mi most ilyen helyzetben vagyunk. Harcolunk, vannak követeléseink, azonban mindig ugyanazon a kitaposott ösvényen járunk és bizonyos határok között a horizontunk bezáródott. Hiányzik a szembenézés a helyzettel, ami azt is jelentené, hogy nemcsak

ellenállunk a dolgok folyásában, hanem ellene is állunk, megpróbáljuk ezt az áramlást megváltoztatni, megtörni, új irányt adni neki, új jelentést, amely kiszabadíthat minket a minket körülvevő keserűségből.

Mert bizony egy mozgalom képes utat mutatni, kijelölni, sőt képes magának utat is törni. Utat törni nem más, mint új lehetőségeket nyitni ott, ahol eddig ez elképzelhetetlen volt, ahol minden szemben állna egy ilyen lehetőséggel: egyszóval új horizontokat felfedezni. Ez feltételezi, hogy pontosan megértjük a fennálló helyzetet. Megérteni egy helyzetet azt is jelenti, hogy új elképzelésből, az uralkodó gondolkodási módon kívül álló szemszögből, nem statikus, hanem nagyon is mozgásban levő pozícióból felmérni a szituációt, majd célokat tűzni ki magunk elé és megtalálni az eszközöket a cél eléréséhez.

A nők felszabadítási mozgalma politikai és ideológiai állásfoglalás, amelyet mozgalommá kell tennünk. Milyen helyzetben? És persze milyen célból? Nincs mozgalom a gyakorlat elmélete nélkül, olyan gyakorlat nélkül, amely rákérdez saját magára, gondolkodik magáról és önkritikát is képes gyakorolni. Mert elmélet nélkül nincs valódi útkeresés, csak véletlenszerű útválasztás, ami akár öntudatlanul, de hagyja magát elcsábítani az uralkodó gondolkodásmód által. Teória nélkül – amely megérteti az *egész* logikáját és megmutatja a nagy határvonalakat és a kis menekülési útvonalakat, – bizony csak körbe-körbe forgunk, miközben úgy tűnik, mintha haladnánk valami felé. A körbe haladás, önmagunk állandó ismételtetése válik a saját tehetetlenségünk előttünk is láthatatlan formájává.

A proletárdiktatúra minden hatalom lerombolása

A feminista mozgalom nem szűkíthető szervezetekre vagy pártokra..., de a követeléseinkre sem, hiszen ezek a követelések csak az adott társadalmi keretek között értelmezhetők. Persze a feminista mozgalom mindezeket magában foglalja, de csak azzal a feltétellel, hogy a követelések túl is mutatnak önmagukon. A feminista mozgalom akkor vált igazi mozgalommá, amikor valódi politikai követelésekkel állt elő és az ideológiai harcmezőre lépett. Amikor – egyszerre *innen és túl a jogon* – úgy lépett fel, hogy nemcsak megkérdőjelezte a

rendszerben elfoglalt helyünket, hanem megkérdőjelezte magát a rendszert is, mármint a *patriarchátus rendszerét*. Amikor, röviden, „megértette a helyzetet”. A valós helyzet megértése fokozatosan tűnt el a horizontról a társadalmi és politikai harcok visszaszorulásával, a munkásmozgalom válságával, a liberális kapitalizmus győzelmével, illetve Marx és Freud többször bejelentett halálával.

Ekkor a jog és gyakori kísérő jelensége, az ökonomizmus vált az uralkodó ideológiává. Ezzel együtt járt az, amit én az állam és a demokrácia fetiszmusának nevezek. Ekkor már azért harcoltunk, hogy integrálódjunk a fennálló keretek közé ahelyett, hogy magukat a kereteket kérdőjeleztük volna meg. Utóbbi lehetővé tette volna a működő antagonizmusok és ellentmondások valóságának tudatosítását. Ebben pontosan követtük a baloldali pártokat és mozgalmakat a lejtőn. Az erőviszonyok nem nekünk kedveznek, hajlamosak vagyunk tehát alávetni magunkat, hiszen úgy tűnik, képtelenek lennénk áttörni a kereteket vagy akár „megváltoztatni” akarni azokat.

Nem győztünk küzdeni a demokrácia „kiterjesztéséért”, „visszaállításáért”, noha ez a küzdelem nem változtatható a demokrácia természetén, ahogy az egy burzsoá rendszerben működik, nem változtatható a patriarchális struktúrán, ahogy az mint rendszer működik. Küzdeni a társadalmi helyünkért, a jogainkért, a jogi elismerésünkért, így szélesíteni a demokrácia mezejét, hogy teret nyerjünk, elengedhetetlen a mindennapi életünk javításához. De amikor emiatt „*elhisszük*”, hogy előre haladunk és a rendszer is megváltozhat, miközben az államapparátus és összes intézményei változatlanul a helyükön maradnak, na, akkor veszítettük el az ideológiai harcot és a megnyert csatáink így veszejtették el velünk magát a háborút. A nők jogainak és politikai, társadalmi súlyának visszaszorulása pontosan jelzik mindezt nekünk.

Mert a burzsoá demokrácia sajátossága, hogy az osztályharc erőviszonyainak hullámain evickél előre, azonban ez a hullámlovaglás – persze folyamatok és alfolyamatok, az előre haladó és a visszahúzó erők által meghatározottan – végső soron mindig a hatalmon levő osztály érdekei, a tőke értékesülése, azaz a kizsákmányolás, az emberek áruvá alakítása és a világ elpusztítása felé mutat. Sose feledkezzünk meg róla, hogy a demokrácia Görögországban az osztályviszonyok (a rabszolgaság) bázisán született meg. A kapitalista újratermelés vizsgálata nem szűkíthető a gazdasági folyamatok analízisére, hanem egyidejűleg elemezni kell a demokrácia szerepét és működését, ami része a politikai és ideológiai apparátusnak és ami garantálja az alávetettség különböző módjainak fennmaradását, miközben elfedi a háttérben a főszerepet játszó valóságos érdekeket.

Hogyan lehetne mégis másfajta demokráciát létrehozni? A válaszhoz vissza kell tekintenünk egy történelmi igazság emlékére, amely képes volt szétzúzni a jog- és az államfetiszmus gépezetét, hogy teljesen másfajta elvek talaján épüljön fel: a párizsi kommunről beszélünk. A párizsi kommun levonta a következtetést a munkásosztály harcainak korábbi bukásaiból, amelyek minden korábbi forradalomkor, betartva a burzsoázia törvényességét, kizárólag ugródeszkaként kiszolgálhatták a burzsoázia érdekeket, de most teljesen más alapokon jött létre: saját létevel új politikai teret is létrehozott szakítva a burzsoázia politikai terével. Ezzel jelentést adott a proletárforradalmaknak – erre emlékeztetett bennünket Marx *Az osztályharcok Franciaországban* című művében.

A proletárforradalmak célja nem a hatalom megragadása, hogy ezáltal az államhatalmat a munkásosztály javára működtessék, hanem az államhatalom szétzúzása, a termelési viszonyok megváltoztatása, a társadalmi rendszer újfajta működésének létrehozása, amely véget vet az osztályharcnak és ahol az egyenlőség alapot teremt a valódi szabadságnak. Ez az, amit Marx teoretizált a „proletárdiktatúra” fogalma alatt. Ma a „szocialistának” nevezett országok tapasztalata miatt a diktatúra szó félelmet kelt, de annak valódi jelentésére nagyon is kell emlékeztetni (és ezzel leszámolni a marxista teóriát deformáló intellektuális terrorizmussal is). Azaz arra, mi volt a „proletárdiktatúra” *konceptiójának* valódi értelme: nem a hatalom megragadása elnyomás révén, hanem minden hatalom lerombolása, a valódi demokrácia kiterjesztése új területekre. Ez persze szélsőségesen kiélezi az osztályok közötti antagonizmusokat, amelyeket a nép részvételével kialakuló erőviszonyok alapján lehet kezelni. Ebben az értelemben a kommunizmus nem más, mint annak a mozgalomnak a neve, amely nem egy osztálynak, a

proletariátusnak juttatja a hatalmat, hanem olyan új közösségiesség felé mutat, amelyben lehetséges lesz az új társadalmi szerveződés és egy új termelési mód gyakorlata.

A proletariátus ennek az erőnek a mozgalmi formát öltött alakja. Ebben az értelemben olyan népi mozgalom, amely azon túl, hogy minden társadalmi osztályt maga mellé hív a közös felszabadulásért vívott harcba, saját tapasztalata van az elnyomásról és a kizsákmányolásról. Erről van szó a feminizmus esetében is. A feminizmus nem a nők hatalma és ezzel az elnyomás irányának megfordítása, hanem olyan erő létrehozásának igénye, amely elpusztítja az egyik nemnek a másik feletti hatalmát, s ez az ami minden hatalom közös alapja. Ebben az értelemben felszabadító mozgalom. A feminista és a kommunista mozgalom szükségszerűen összetartozik. Mindkettő olyan forradalmi folyamatban köteleződtek el, amely nem elégszik meg az alávetettség rendszerének javíthatásával. Lehet-e úgy emancipálódni, ha közben nem szabadulunk meg a bennünket kisebbségi helyzetben és rabszolgaságban tartó láncoktól is? Ezért a politikában ragaszkodni a „paritáshoz” (azaz a nőket illető politikai posztok 50 százalékos arányához) – így a hatalom egyszerű megosztásához – nem oldja meg sem az egyenlőség, sem az emancipáció problémáját.

Az egyén átalakulása határozza meg a forradalmat

A feminista mozgalomban mindig is több áramlat létezett. De egy mozgalom születése idején a legradikálisabb áramlatok szabják meg a főirányt. Mert akkoriban éppen arról volt szó, hogy valamit el kell különíteni a közöstől, szakadást kell létrehozni, utat kell törni a mozgalom *megszületéséhez*. Később, a mozgalom intézményesülésével, a fennálló rendbe való integrációjával, az idő múlásával, az ellenáramlatok létrejöttével a legreformistább, lelangyosabb tendenciák szabtak irányt a teljes mozgalomnak. Ezzel foglyává vált az uralkodó ideológiának és azoknak az intézményeknek, amelyek szerepe a hatalom működtetése és fennmaradásának biztosítása. Az integrálódás, az elfogadás és a beolvadás tudatunkon kívül vált egyre uralkodóbbá saját kis lemondásaink révén, amelyek végül azt hozták magukkal, hogy lemondtunk a legfontosabbról. Márpedig ugyanez megtörtént más radikális áramlatokkal is. Azok szintén a „kisebbséginek” nevezett mozgalmak *felbukkanásából* születtek, és erősen kötődtek Marx és Freud elméletéhez, még ha közvetlenül nem is hivatkoztak rá. Mert minden társadalmi és politikai kritika innen nyerte megújulási képességét és elméleti erejét: kívül a pártokon és a pártok ellen, de szoros kapcsolatban az osztályharcral.

Ebből ered, hogy a társadalmi és politikai forradalom volt a közös horizont, hogy a férfiak és a nők közti viszonyt mint „nemek közti társadalmi viszonyt” gondoltuk el a *patriarchális rendszer* koncepciója révén. Ez a koncepció tette lehetővé nekünk, hogy megértsük, miként lehet ez a rendszer a társadalmi elnyomás minden formájának közös gyökere. Hiszen ez az elsődleges és alapvető formája a magán kisajátításnak, amely a test, a szexualizált test kisajátítása. Ez a nemek közötti felosztás mint egyedi termelési mód áthatja és strukturálja a termelés minden más formáját is (államapparátus, pártok, szakszervezetek, minden más intézmény). Éppen univerzalizálása révén mondhatjuk azt, hogy mindez kizsákmányolt „osztályt” hoz létre a nőkből. Így a kapitalista (a reprodukciójához) elnyomás integrálja a patriarchális rendszert is. Azonban, éppen a nők kizsákmányolásához, a kapitalizmus (ellentmondva a patriarchális rendszernek) felszabadít minden munkaerőt, a nőket és a gyermekeket is, így univerzálissá teszi saját terjedését. A munkavégzés nemek közötti megosztása ugyanakkor gyengíti a kapitalizmus ellenes erőket azzal, hogy kielezi a férfiak és a nők közötti konfliktust. Másrészt hasznot húz az alacsony bérű női munkaerőből, akiknek egyébként feladata a férfiak munkaerejének gondozása és karbantartása.

Hogy teoretizálni tudjuk az osztályharcot és a patriarchátus elleni küzdelmet összekötő „különleges kapcsolatot”, az „Elles voient rouge” [„A dühtől vörös nők”] nevű csoport *Feminizmus és marxizmus*[i] című munkájában bevezették a „többszörös meghatározottság” koncepcióját. Ez leírja, hogy minden forradalmi folyamatban a patriarchátus elleni harc az alapküzdelem, s meghatározza az osztályharc lefolyásának irányát is. Ezt a kapcsolatot tehát nem valamiféle külső hatásként kell elképzelnünk, hanem a „végső meghatározottság”

formájában (amely így a legmeghatározóbb erejű hatás, ha nem is a konkrét ok). Hiszen ez dönt egy-egy forradalom sorsáról: ha a dominancia *egy* formája, a férfiak a nők feletti uralkodása fennmarad, az uralkodás teljes hierarchiája és rendszere is fennmarad vagy újjá fog épülni semmissé téve magának a forradalomnak az eredményeit is.

Rákérdezni a nők és a férfiak kapcsolatára mint a *forradalom forradalmi jövőjének* meghatározó problémájára azt jelenti, hogy egyértelműen kijelentjük: sohasem lehet elválasztani a férfiak és nők viszonyának kérdését „az emberek forradalmi jövőjének” (G. Deleuze) kérdésétől, az egyén (mind a férfiak, mind a nők) átalakulásának problémájától. Ugyanakkor mindez annak a ténynek a hangsúlyozása is, hogy a patriarchátus elleni harc önmagában sohasem tud győzedelmeskedni, csak ha magával vonja a leszámolást is a társadalmi osztályokkal és minden hatalmi rendszerrel. Mindez tehát végcélként magában foglalja az egész rendszer és a mai működési folyamat, a teljes államapparátus és az állam ideológiai apparátusának elpusztítását. A patriarchális rendszer elméleti végiggondolása felvázolja, saját lerombolása révén, a kommunizmus horizontját. Egyedül a marxista teória által lehetünk ilyen vakmerőek és radikálisak. Azt írtuk a *Feminizmus és marxizmus* című munkánkban, hogy a nőkre kényszerített „történelmi megkésetttség” másik oldalról „olyan szemléletmódot is ad a kezükbe, amely *kívül áll* a rendszeren, tehát forradalmi szemléletmód”.

Márpedig a feminista mozgalom mára elveszítette ezt a globális szemléletmódot, ezt a politikai pozíciót, hogy visszahúzódjon egy identitásvédő, „lokális” álláspontra, ahol a diszkriminációk, az egyenlőtlenségek, a nők elleni erőszak jelenségeinek leleplezése vált fontossá, azaz a különböző jogok követelése. Elveszett a teljes rendszer termelésének és újratermelődésének vizsgálata, s ezzel elveszett minden forradalmi cél is. Azért küzdünk, hogy minél jobban megfeleljünk a rendszernek, minél beljebb jussunk a rendszerbe, abba a rendszerbe, amely még soha ilyen rosszul nem bánt velünk! Tudatosítani az identitást és az egyén felépítését nagyon is fontos, ezáltal lehetett újragondolni a marxi elméletet és a forradalmi egyén dialektikáját. Ez a tudatosítás a része annak a problémának, amit a termelési mód és az uralkodó ideológia újratermelődése vett fel és amit Gramsci a hegemonia, Althusser az ideologikus államapparátusok, Bourdieu a habitus koncepciója révén fogott meg elméletileg. Egy részüket a feminista mozgalom is láthatóvá akart tenni a „nemek kialakulása” mint társadalmi fogalom révén.

De az „identitásra” koncentráló mai uralkodó ideológia teljesen háttérbe szorítja a hatalom társadalmi viszonyainak és rendszerének problémáit, egyedül az emberek, csoportok vagy közösségek, illetve nemek közötti viszonyokra van figyelemmel. Ezzel számúzi a politikai kérdéseket, hogy csak és kizárólag az elismertetés és elfogadottság különböző módozataival foglalkozzon. A feminizmus, még ha talán ma is megőrzött valamennyit szubverzív erejéből, teljes gondolati és gyakorlati erejét valóban gyakran botrányos módon elhallgatott kérdésekkel való konfrontálódásban emészti fel elveszítve ezzel minden forradalmi jellemzőjét.

Minden egyén megosztott a szabadság iránti vágy és az uralkodó rend elfogadása között

Sandrine Moeschler a „feminizmus jelentéseiről” készített kutatásában diáklányokat kérdezett meg arról, véleményük szerint „mi a feminizmus”.[ii]. A lányok többsége szerint „a nők jogainak elismerése vagy védelme”, „a nők értékeinek hangsúlyozása”, „a nők ügyének képviselése”. „Válaszukban nem említették a nők férfiaknak való alárendeltségét vagy a mind két nemet érintő és közösen elviselt elnyomás tényét.” Hasonló a helyzet „az egyenlő munkáért egyenlő bért” követeléssel is: a fiatal női válaszadók számára ez a követelés nem feltétlenül jelenti a „munkavégzés nemek szerinti felosztásának” tudatosítását. Mindebből az a tanulság, hogy csak azokra a jelenségekre koncentrálunk, amelyek a nőket, mint meghatározott csoportot, mint „hátrányos helyzetű” társadalmi kategóriát érintik anélkül, hogy megértenénk a nők szerepét és önazonosságát vagy éppen a társadalmi helyzetüket meghatározó társadalmi kapcsolatokat; azaz anélkül, hogy szemügyre vennénk a társadalom egészét. A nők kérdése így bizonyos problémákra korlátozódik. Noha amikor „társadalmi viszonyokról” beszélünk, nem személyek közti kapcsolatokról van szó, hanem speciális termelési viszonyokra

alapozott, marxista értelemben vett termelési kapcsolatokról, amelyek aztán meghatározzák a személyek közti kapcsolatokat.

Egy rendszer jellemzőiről beszélni azzal az előnnyel is jár, hogy nem a férfiak, mint egyes emberek kerülnek kritikánk célkeresztjébe. Ha minden nőnek a saját intim életében vagy gondolataiban egy konkrét férfitől kell is felszabadulni (nem egyszerűen arról van szó, hogy különböző vádakkal illesse!), akkor is helyes, ha azt mutatjuk meg, a férfiaknak és a nőknek, hogyan jelöli ki a rendszer a társadalomban elfoglalt helyüket. Hogy a férfiak élvezetet és hasznot húznak abból, hogy ők foglalják el a hatalom posztjait, az egy termelési mód egyénekre lebontott erejét mutatja. Arra utal, hogy a férfiak a saját képükre teremtik mindig újjá ezt a világot maguk előtt is elhallgatva saját létfeltételeiket és saját alávetettségüket az osztályelnyomásban. Az, hogy a nők szintén élvezeteket és hasznot húznak mindebből, azt mutatja, mennyire képes a rendszer mobilizálni az egyén pszichológiai felépítését egy sajátos „önbecsapás” és a vágyak formájában. És persze éppen ez az, aminek a feminizmusnak, mint mozgalomnak hadat kell üzennie és természetesen elméleti vizsgálat alá kell vonnia, hogy megértse ezt az újratermelődési folyamatot. Ez a folyamat nem egyszerűsíthető le az egyenlőtlenség vagy a jogfosztottság jelenségeire, hanem a társadalom és az egyén közötti dialektikus kapcsolatban, kölcsönös egymásra hatásában ragadható meg.

Ha megvizsgáljuk az alávetettség működési folyamatát, minden szinten megvívhatjuk az ideológiai és a politikai harcot, összeköthetjük a lokálist az általánossal. Mint láthattuk, ezt a harcot nem lehet korlátozni bizonyos jelenségek „leleplezésére”, mert mindennek magában kell foglalni a termelési rendszer és a termelési rendszer megjelenítésének kritikai elemzését. Ezzel egy csapásra a freudi tudattalanról szóló teória is látókörünkbe kerül, amelyet a gender-elmélet hajlamos volt negligálni azzal, hogy a nemek közötti különbség csak egyszerű társadalmi konstrukció. Mindenesetre a férfi-női „különbséget” nem valamiféle kiosztott szerepek értelmében kell elgondolnunk, hanem mint lehetőséget a találkozásra a megváltoztathatatlanul *Mással*.

Az, hogy a nők fellázadnak a hatalom minden formája ellen, hogy emancipálódni akarnak, hogy a hatalom patriarchális formájában látják saját kizsákmányolásuk és elnyomásuk alapjait, nem jelenti azt, hogy ebben a történetben csak jók és gonoszok szerepelnének. Minden egyén megosztott a szabadság iránti vágya és az uralkodó rend elfogadása – a beolvadás megjutalmazásának egy formája – között. Ez a társadalmi és kulturális hegemonia igazi hatékonysága: nem egyszerűen az alávetettségre és az elnyomásra épül, hanem felelős az egyéni identitás, az egyén legmélyebb azonosságának alakulásáért, amit azután az egyén mint saját magát ismeri el (vö.: Michel Foucault). Így nem lehet, hogy egyszerűen ne vegyünk tudomást az egyén ellentmondásos és szimbolikus ösztönrendszeréről.

Mindehhez azonnal hozzáteszem, hogy az elnyomó rendszerrel szembeni harcot nem lehet azzal a gyerekes illúzióval a fejünkben folytatni, hogy egy nap az emberi faj teljes békében lesz önmagával, hogy „boldogok” leszünk abban az értelemben, hogy véglegesen pacifikáltak leszünk egy ellentétek nélküli, átlátható társadalomban! Ez azt jelentené: vége a vágyaknak, a találkozásoknak, maradnak a robotizált nők és férfiak, akiknek csak szükségleteik vannak (melyeket maga a rendszer megtervez). Minden termelési módban a szabadság és az egyenlőség meghódítandó gyakorlati elvek lesznek, a boldogság állapotát csupán mindig az ellentéte határozza meg. Mindig lesz velem szemben egy *másik*, aki korlátokat szab a saját tudatalatti korlátlan hatalmának, ami egyébként a társadalmi kapcsolatok konkrétságában ölt testet. Hacsak nem álmodozunk a kis egók határtalan élvezetéről, amelyek csak azért vágnak az egyenlőségre, hogy minden – még nyelvi – korlátot is ledöntsenek. Ne keverjük össze a társadalmi egyenlőséget a feszültségek, az ellentmondások semlegesítésével... Az élet, akárcsak Erosz, nem elgondolható pusztulás és halál nélkül, az élet éppen ezért élő. A pszichoanalízis már felkészített minket erre az illúziónélküliségre.

A nőket nem tekinthetjük csupán áldozatoknak. Vágyakkal bíró egyének, akik szerencsétlenségükben tudattalanul is újraalkotják az őket alávetésben tartó hatalmat, és nem kevésbé félelmetes, de vigasztaló erejű hatalmakat állítanak a helyére, vagy éppen önbecsapó, illuzórikus gondolatokba menekülnek. Mert ami minket

alávetésben tart, az egyszerre ad identifikációs pontokat, társadalmi pozíciókat is. Ezekhez ragaszkodunk, használjuk őket, és alávetjük magunkat nekik. Ezért van az, hogy az ideológiai küzdelem túlmutat az egyszerű szembeálláson vagy éppen a „valaminek való ellenálláson”. A vádakon és a jogok követelésén túlmutató mozgalmat létrehozni azt is jelenti, hogy olyan elméleti munkába fogunk, amit a „maximális megkülönböztetés” (D. Sibony) gyakorlata támaszt alá.

Az élet felszabadítása is megkérdőjelezhető

Egy gondolat akkor képes valójában beindulni, ha vágy áll mögötte. És a vágy (a gondolkodásra) csak ott alakul ki, ahol ez a vágyakozás arra irányul, hogy eltávolodjunk az eddig számunkra létező normáktól. Ahol valamely ismeretlen dolognak a kockázata áll fenn, amely elválaszt minket eddigi önmagunktól, ahol megtörténhet a lendületet adó elszakadás. A vágy túlmutat a szükségleteken, noha kétségkívül azon alapul (egy „életszükségletek” nem mindig láthatók, érzékelhetők). Az egyén „szükségletekre” redukálása valójában állati, sőt Marx szavaival vadállati (egy élőlény tiszta testiségre redukálása értelmében) szintre szállítja le az egyént. Éppen azért mert a vágy túllép az életszükségleteken, távolabbra mutat, új lehetőséget nyit, elszakad az egyszerű szükségességtől. A szükségletek kielégítése idején az azonnalisághoz vagyunk kötve, a kielégülés sürgőssége miatti tevékenységekhez, s ez magakadályozza, hogy politikai távlatokkal bíró stratégiát építsünk.

És persze éppen emiatt keresi a kapitalizmus a lehetőséget, hogy leszállítson minket a szükségleteink szintjére, s vágyaink elé olyan tárgyakat mutat fel, amelyek a kreativitás és a szabadság alapvető vágyának kielégítésére szolgálónak tűnnek, azonban valójában alávetésünk eszközei csupán (a korlátlan birtoklás vágy keretében). Jóllehet a kapitalizmus megértett valamit a vágyakról, amíg a jólfésült, bölcs (kispolgári) „baloldal” nem lát bennük mást, mint veszélyt. Még akkor is, ha a lehető legalapvetőbb vágyról van szó, amely valódi életszükséglet s egyedülállóan jellemző az emberi nemre. Azaz arról, hogy minden megkérdőjelezhető, magának az életnek a felszabadítása is megkérdőjelezhetőségének függvénye. Amikor már nem arról van szó, hogy valamit birtokoljunk, hogy kielégülést nyerjünk ebben a birtoklásban (lehet egy tárgy, egy hely, egy pozíció stb.), hanem arról a működésről, arról a folyamatról, amely megoszt és szinte kettéhasít minket, de épp ezért magában rejt „a kockázatos esélyét”.

Így van ez a baloldal harcával a „megszorítások” ellen, ami az egyéneket leszállítja az „anyaginak” nevezett szükségleteik szintjére. Blokkoljuk a vágyainkat a panasz, a tiltakozás, a ránk osztott nyomorúságunk egyszerű megállapítása révén; megfosztottságunkról beszélünk, tolvajokról és hatalommal való visszaélésről. Azt gondolni azonban, hogy mobilizálni lehet az embereket egyszerű gazdasági vagy jogi „követelések” révén (maga a megszorítás kifejezés is nagyon tág, és a fogyasztói ideológia nyelvezetének a része), hamar illúzióknak bizonyult. Éppen ennek ellenkezőjét kell tenni: olyan ideológiai és politikai perspektívát kell támogatni, amely nem ragaszkodik a rendszer foltozgatásához és javítgatásához, hanem a rendszer ellentmondásaira támaszkodván elviszi a mozgalmat a felszabadulás végső határáig. A szakítást, az üdvözítő rombolást célul kitűző mozgalmat, amelyben önmagunk felépítése révén épül a mozgalom ereje is, amely nem lehetséges lelkesedés nélkül (hogy emlékeztessünk Kant szavaira a francia forradalomról). Ilyenek voltak a párizsi kommün vagy a 20. század döntő jelentőségű forradalmi (1917, a spanyol forradalom stb.).

Egy autonóm mozgalom feltűnése, mozgalomé, amely önmaga hozza létre saját erejét ott, ahol a legkevésbé sem számítanánk rá: a feminizmus így írta bele magát a köz- és magánviszonyok történetébe. Ez a mozgalmi erő azonban egyidejűleg olyan társadalmi és politikai mozgalomhoz kötötte a sorsát, amely minden történelmi korszakban visszariadt a forradalmi felszabadulás perspektívája előtt. Innen ered mai reményvesztettségünk, nem egyszerűen a kapitalizmus győzelméből. Mert a kapitalizmus csak azáltal diadalmaskodott, hogy a magukat vele szembeállónak mondó baloldali pártok nem győztek visszavonulni és ez a szembenállás valójában a rendszerbe való problémamentes integrálódást jelentette. Ez okozza a tömegek reményvesztettségét a szélsőséges helyzetben, ahol a baloldal még most is a visszafogottságot prédikálja, amikor

éppen a szakításra lenne szükség (és a szakításra utaló szavak csak szavak). Részben ez okozza napjainkban a szélsőjobboldali Nemzeti Front előretörését is.

Erős mozgalmat nem lehet létrehozni kemény elkötelezettség nélkül, a valóság, a rendkívül erőszakos valóság kezelése nélkül, az új osztályharc – amelyért már mi is felelősek vagyunk – intelligens elemzése nélkül, azaz a feminista mozgalom mérlegének levonása nélkül. Mérleget vonni nem úgy kell, hogy egyszerűen számot vetünk eredményeinkkel és meghátrálásainkkal, hanem a jelenlegi erőviszonyok felméréseivel ki kell dolgoznunk saját stratégiánkat.

Ez azt is jelenti, hogy reálisan felmérjük, miként kapcsolódnak egymásba a társadalmi valóság különböző szeletei, a gazdaság, a politika, az ideológia, és kidolgozzuk, hogyan vegyük fel a küzdelmet mindezen területeken. A konjunktúra elemzése nem azt jelenti, hogy elszórt jelenségeket kiemelünk, és számba veszünk (csak az intellektuális lustaság hagyja magát megvezetni az ideológia könnyűkezü nyelvezetétől, amely nem törődik az egyes jelenségek szerepével, működésével és ránk gyakorolt hatásaival). A jelen elemzése Althusser szavaival azt jelenti: „a rendszer ellenmondásait megérteni politikai probléma, de meg is jelöli a probléma történelmi feloldását, mivel *ipso facto* kijelöl egy politikai célt és egy gyakorlati feladatot”. A rendszer ellentmondásainak vizsgálata láthatóvá teszi a problémákat, ezáltal képesek leszünk meghatározni a stratégiánkat. Saját mindennapi gyakorlatunk hosszú távú célt és értelmet nyer. Így lehet minden pillanatban felmérni az azonnali célok, a mozgalom szervezése, illetve a forradalmi harc politikája és ideológiája között fennálló dialektikus kapcsolatot.

Értsük meg az előrenyomulás erejének okait

Milyen erőviszonyok között kell létrehoznunk a mozgalmat? Mint már említettem, a számunkra lehető legkevésbé előnyös erőviszonyok között, ahol vereségeink nyilvánvalóvá váltak, ahol a tőke erőteljesen átvette az irányítást (persze valójában ez sohasem került ki a kezéből). Egyedül az események margóján vagyunk valamennyire láthatók, s ez azzal a következménnyel jár, hogy már a *status quo* fenntartásáért is vért kell izzadnunk, miközben az általános helyzet is rohamosan romlik. A gazdaság lassan mindent maga alá gyűr, és miközben integrálódunk a nemzetállami és az európai intézményekbe lassan bele fulladtunk a baloldalon ma uralkodó látásmódba. Ez a látásmód még mindig el akarja hinni, hogy a passzív ellenállás elég lehet saját mozgásterünk kiszélesítésére. Egyesek még abban az illúzióban is hisznek, hogy meg lehet változtatni az Európai Unió alapjait! Miközben már saját országainkban sincs semmi befolyásunk a fontos dolgokra – legfeljebb a margón érhetünk el hatást, nulla befolyással a dolgok általános folyására –, az Európai Unió pedig, mint mindennap megállapíthatjuk, mit sem törődik a mi mozgólódásainkkal, sőt még elszántabb és meggyorsította saját reformjait. A baloldali reformizmustól már nem tart senki, de mindez erősíti tehetetlenségi érzésünket: csak a demokrácia hiányosságait kritizáljuk, az alapjaira nem kérdezzük rá.

Ehhez a tehetetlenséghez csak egy fogható: mindig megújuló hitünk, hogy a végső válság közeleg, hogy a liberális kapitalizmus most valójában zsákutcába került (noha persze köszöni szépen, jól van) és természetesen, hogy közeledik a népfelkelés. A valóság az, hogy a népi mozgalmak is kifulladásban vannak, valódi kifutásukat éppen a pártok és a szakszervezetek a rendszerbe integrálódást kereső stratégiája lehetetlenítette el. És persze saját visszarettenésük minden forradalmi kalandtól, attól, hogy újra aktuálissá tegyék a kommunizmus kérdését, mint a fennálló állapotok *lerombolását*.

Ma már pontosan felmérhetjük, hogyan vetettük magunkat alá az „egyneműsítő gondolkodás” (amely persze így nem is valódi gondolkodás) diktatúrájának, ami megtiltotta nekünk, hogy valamit másképp gondoljunk. Ebben a feminizmust csak úgy emlegették (legjobb esetben is!), mint „harcot a nők jogaiért”. Mindennek nem lehetett semmiféle elméleti kifutása. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a meghatározó ideológia nálunk is sikerrel jutott uralomra olyannyira, hogy már mi is a részei vagyunk és támogatjuk, miközben úgy

teszünk, mintha ezt nem vennék észre. Most a burzsoázia és a kapitalizmus által ránk kiosztott ideológiai horizont fogságában sínylődünk. A gazdasági és társadalmi ellentmondások súlya, a népet erő elnyomás ereje mégis arra kényszerítenek minket, hogy a lehető legradikálisabb módon vessük fel a felszabadulás ügyét. És éppen ez az a pont, ahol ismét hezitálunk, ahol ismét visszariadunk.

Mindebből vonjuk le a következtetéseket: csak a legsürgetőbb kérdésekre tudunk válaszolni, csak esetleges módon, minden valós elemzés nélkül támogatunk ilyen-olyan küzdelmeket addig, míg nem koncentrálnak minden energiánkat mozgalmunk leggyengébb láncszemére, az elméleti elemzés hiányára. („Litániáink” a megszorításokról, a gazdaság állapotáról, a szerzett jogok visszavételéről és így tovább jobban hasonlítanak a mostani helyzetet leíró banalitásokra, mint az erőviszonyok valódi elemzésére...) Márpedig követelésekkel előállni, tüntetni anélkül, hogy tisztában lennénk a mai helyzet politikai és ideológiai kérdéseivel és legalábbis javasolnánk ebből kivezető utat, valójában csak megerősíti népeink reményvesztettségét. Manapság tüntetni nem vezet sehová, ha nem vagyunk képesek radikális álláspontot képviselni, amely azon túl, hogy a Másikhoz fordul követelésével, erőt is képes maga mögé állítani.

Mi hiányzik nekünk ennyire? Annak elméleti kibontása, milyen politikai és ideológiai jelentősége van a tőke stratégiájának a nemzeti és nemzetközi szinten lejátszódó változásokra. Az elméleti elemzésnek meg kell ragadni a gazdasági folyamatok, a nemzetállamok és intézményeinek jövője, a nemzetközi erőviszonyok, az ideológia és a gyakorlat közötti összefüggéseket. Kapcsolatot teremteni ezáltal a tőkés termelési mód különböző szelei között azt is jelenti, hogy megértjük *az előrenyomulás erejének okait* (mert nem szabad megelégednünk annak ismételtetésével, hogy válságban van!).

De az ilyen analízishez világosan látnunk kell a saját helyzetünket és elemeznünk az ideológiát, amelynek zászlaja alatt harcba indulunk. Milyen gondolati alapokra támaszkodunk? Miként határozzuk meg a saját cselekvésünket? Ha mozgalomként határozzuk meg magunkat, elsősorban a számunkra fontos eszméket adjuk át, támogassuk amit fontosnak gondolunk, határozzuk meg azt a módszert, ahogy csatlakozni, szövetségeket kötni akarunk más szervezetekkel. Ha mindezt forradalmi perspektívából tesszük, rajtunk áll, hogyan ültetjük át a gyakorlatba mindezt, hogyan építsük fel azt a mozgalmat, amely köré erőt tudunk állítani és valódi lendületet tudunk neki adni.

Az intézményi integrálódást prioritásként elfogadó stratégia mind ideológiai kérdésekben, mind a tömegmozgalom szempontjából zsákutcának bizonyult. Mivel az erőviszonyok nekünk nem kedvezők, ilyen részvételi stratégia egyrészt rettentő nagy energiabefektetéssel jár, s végeredményében igen csekély eredményeket hoz. Másrészt gyengíti a képességünket, hogy átgondoljuk stratégiánk alapjait és a magunk elé tűzhető reális célokat. Mindez nem azt jelenti, hogy nem kell részt venni a politikai intézményekben. Legalább hallassuk a hangunkat, hogy információkhoz jussunk, hogy kapcsolatban maradjunk, hogy a harc minden lehetőségét kihasználjuk. Végeredményben ez is harci terep.

De egyre súlytalanabbak, egyre reményvesztettebbek leszünk, ha ezt a részvételünket nem rendeljük alá a *teoretikus munkának*, az *ideológiai harcnak* és a *terepen való mozgósításnak*. Ezeken keresztül mind a nemzetállami, mind az európai intézményektől független mozgalmat kell létrehozunk, ami hosszú időt igénylő munka. De amúgy is meg kell változtatnunk azt a módot, ahogy az időről gondolkodunk, új módon kell felfognunk azt az időbeliséget, amelyben élünk, hogy megszabaduljunk a „mindennek azonnal meg kell történnie” aggodalmától. Az aktivista türelmetlenség éppen annak az ügynek árt, amit védelmezzünk. Nem lehet megspórolni az időt az elméleti tisztázásra és valaminek a felépítésére. Legalábbis, ha el akarjuk kerülni, hogy miközben természetesen mindenki mindent jól csinál, leszegett fejjel rohanjunk a katasztrófába!

Ha kizárólag az európai térben akarjuk véghezvinni a harcot, történelmi lemaradásban vagyunk. Az Európai Unió mindig is a nagyhatalmak és az amerikaiak konstrukciója volt, és az is marad. Ezt a geopolitikai teret a kapitalista piac határozza meg azzal a céllal, hogy megerősödjön a világ többi részével szemben. Ugyanakkor az európai horizont eltakarja előlünk a fennálló harcok valódi kiterjedését. Márpedig a forradalmi

harc nem lehet más, csak nemzetközi. A kapitalizmus ugyanis – akárcsak a patriarchális rendszer – maga is nemzetközi, minden egyes országban egyedi jellemzőkkel van jelen (a globalizáció fogalma a tőke szempontjait tükrözi, és jól leírja stratégiáját: egy rendszerbe foglal olyasmiket, amiket kizárólag az adott erőviszonyoktól függően kellene elkülöníteni vagy egybekötni). Csak nemzetközi szinten érthetjük meg a valódi politikai problémákat.

Az internacionalizmus meghatároz egy népek közötti stratégiát, szövetséget minden nemzet, minden elnyomott, kizsákmányolt, a társadalomból kizsájtott férfi és nő között. Rákényszerít minket, hogy konkrét helyzeteket, fejlettségbéli egyenlőtlenségeket, ellentmondásokat és antagonizmusokat vegyünk vizsgálat alá. Csak ebből kiindulva változtathatjuk meg az erőviszonyokat, teremthetünk meg valódi mozgalmat és erőt. Magát Európát is különböző népek alkotják, minden állam szerepet játszik az elnyomásban, amelyet az Európai Unió kényszerít mindenkire. Nincs más hátra, mint hogy megértsük ezt a stratégiát a maga egészében s minden energiánkkal igyekezzünk létrehozni egy új erőt a már ma is a terepen kreatívan harcoló férfiak és nők összefogásával. Egyelőre azonban nem biztatjuk őket, hogy merjék elhagyni a terepet.

A szerző filozófus és pszichoanalitikus.

A cikk a FAE (Feminists for Another Europe – Feministák egy Másik Európáért) európai találkozóján, Olaszországban, Capannoriban (Toszkána) 2013. november 9-én tartott nyilvános előadás írott változata.

Fordította: Balázs Gábor

[i] A Feminizmus és marxizmus a „dültől vörös nők” 1980. november 29–30-án tartott tanácskozásának kiadványa (Ed. Tierce, 1981). Ez a könyv a konferencia két napján lezajlott az MLF (Mouvement de libération des femmes) különböző áramlatai közötti vitákat tartalmazza. A különleges jelentőségű kiadvány megőrzi az ott lefolytatott gazdag viták emlékét. A viták mit sem veszítettek aktualitásukból.

[ii] Sandrine Moeschler: Les représentations du féminisme [A feminizmus jelentései], Université de Genève, 2007. Az általános egyetemi tanulmányok végén írt diplomamunka.

A válság és elnyomás filmjei Berlinben

Hegy Gyula

Bár a berlini filmfesztiválon is megjelennek hollywoodi sztárok, és vászonra kerülnek közönségbutító produkciónak, minden évben láthatunk érett és izgalmas társadalomkritikus alkotásokat is. Wieland Speck, a fesztivál Panoráma szekciójának vezetője így fogalmazta meg válogatási elveit: „Az óriási vállalatbirodalmak erkölcsstelen mohósága kirabolja az embereket, és a szekció filmjei széles skálán mutatják be ezt a folyamatot. Legyen a helyszín Tajvan, Myanmar, az Egyesült Államok, Olaszország vagy Japán, a keserű jövő már elkezdődött: a vegyi szennyezés és a kegyetlen kizsákmányolás határozott ellenállást követel. És ugyanakkor, függetlenül a körülményektől és következményektől, ez az ellenállás egyben az egyén harca is a személyes szabadságáért.” Ennél pontosabban aligha lehetne néhány mondatban megfogalmazni a társadalmilag elkötelezett művészet feladatát a globális kapitalizmus válságának korában.

A berlini filmszemle társadalomkritikus alkotásai szinte katalógus-szerűen mutatták be a válság lehetséges következményeit. S azt, hogy bár az egykori „jóléti társadalmakban” az embereknek több tartalékuk van, mint az eleve nyomorgó Harmadik Világban, s az elszegényedésnek is különböző fokozatai vannak, lelkileg minden egyén és család számára súlyos tragédia az anyagi biztonság elvesztése. Az már a rendező tehetségén és a produkció költségvetésén múlik, hogy mindezt látványos, vonzó kiállításban, vagy minimális eszközökkel mutatja be. A fesztivál egyik sikerfilmje, az olasz *In Grazia di Dio* (Edoardo Winspeare rendezése) a pénzügyi válság következményeit dolgozta fel hitelesen és ugyanakkor szórakoztató módon. (A filmek címét eredetiben és a rendező nevével közlöm, hogy akit részletesebben is érdekel, az könnyen megtalálja az interneten.) A dél-olaszországi kis varroda csődbe megy az olcsó kínai konkurencia miatt. A tulajdonos testvérpárból a férfi Svájcban vállal munkát, a nővére viszont helyben marad, és megküzd a nehézségekkel. Amikor az adósság rendezésére el kell adnia a családi házat, akkor anyjával, hűgával és a lányával egy kis tanyára költözik, és gazdálkodni kezd. Az addig városi életet élő asszony az egyetemet végzett hűgával együtt a piacra termel zöldségeket, és bátor leleményességgel áll helyt új életében. Vérbő olasz filmhez méltóan akad a filmben humor, melankólia, kiáradó életszeretet és szomorúság, miközben hű képet ad arról, hogyan mossa el a gazdasági válság az egykor volt „jóléti társadalom” szerény vívmányait.

Ázsiai viszonylatban Tajvan is jóléti társadalomnak számít, de a szegény embereknek kemény harcot kell folytatni életük fenntartásáért. A *Bai Mi Zha Dan Ke* (Cho Li filmje) megtörtént esetet dolgozott fel. Egy fiatal paraszt, Yang Rumen felháborodva látja, hogy a sziget mezőgazdaságát hogyan teszi tönkre az iparvállalatok mohó terjeszkedése és az olcsó élelmiszerimport. Az importtal lenyomják a mezőgazdasági árakat, majd a csődbe jutott parasztok kis földcskáját olcsó áron felvásárolják a nagy cégek, és gyáróriásokot telepítenek a vidékre. A fiatalember rizsbe csomagolt robbanószereket készít, s ezeket különböző kormányhivataloknál helyezi el – vigyázva arra, hogy emberek ne sérüljenek meg a robbanásakor. A „rizsbombák” mellé minden alkalommal felhívást helyez el az élelmiszerimport megszüntetésére. Az egyéni akció felrázza a tajvani társadalmat. A fiú végül feladja magát, néhány évre börtönbe kerül, s amikor

onnan kiszabadul, egyfajta tajvani Bovéként[1] a vegyileg szennyezett élelmiszerek ellen, az organikus mezőgazdaságért küzdő aktivista válik belőle.

A Sto Spiti (Athanasios Karanikolas) hősnője egy külföldi – feltehetően bolgár, bár a filmben ez nem derül ki – cselédasszony, aki két évtizeden át ugyanannál a nagypolgári görög családnál él és dolgozik. Amíg megy a szekér, és jól keres a családfő, a cselédet látszólag szinte családtagként kezelik, asszonya úgy beszél róla, hogy „akár a húgom is lehetne”. De amikor a válság miatt a családfő anyagi helyzete megromlik, takarékoskodnia kell a kiadásokkal, akkor az addigi álszent jóság kegyetlen számításba vált át. A cselédet kidobják, noha ezt igyekeznek nagyon „kulturáltan” végrehajtani. Kevés filmet

láttam, amely ilyen pontosan mutatja be, hogy az emberek osztályhelyzete kiélezett helyzetekben felülír minden érzelmeskedést és jótékonykodást.

Különös és némiképp zavarba ejtő alkotással jelentkezett az alig harminc éves Jung Yoon-suk dél-koreai rendező. A Non-fiction Diary címéhez illően dokumentumfilm, amely egy kegyetlen sorozatgyilkosságot dolgoz fel. A kilencvenes évek derekán néhány falusi fiú elrabolt és halálra kínozta öt ártatlan embert. A gyilkosságokat feltárták, a tetteseket elítélték és felakasztották. A kivégzések komoly társadalmi vitát keltettek az akkoriban demokratizálódó Dél-Koreában, s ez a vita is hozzájárult ahhoz, hogy bár a halálbüntetést elvben nem törölték el, immár sok éve nem

alkalmazzák a gyakorlatban. A fiatal rendező a szadista gyilkosságokat párhuzamba állítja egy bevásárlóközpont összeomlásával, ahol 85 ember életét vesztette. Érzése szerint, ha öt gyilkosságért kivégezték a tetteseket, akkor 85 áldozat haláláért is hasonló büntetésben kellett volna részesíteni a balesetért felelősöket. Engem nem győzött meg arról, hogy a mégoly vétkes felelőtlenség ugyanolyan súlyos bűn, mint emberek iszonyatos módon való, tudatos és közvetlen halálra kínzása. De a filmből áradó antikapitalista szenvedély mindenképp elismerést érdemel. S érdekes volt látni azokat a betétjeleneteket, amelyek dél-koreai tüntetéseket, felvonulásokat, ünnepeket mutattak be. Külsőségeikben megdöbbenően hasonlítottak ahhoz, amelyeket Észak-Koreából látunk, noha Délen nyilván nem kötelező részt venni rajtuk.

Noha nem közvetlenül a válságról szólt, igazi intellektuális csemegének számított az Iranian (Mehran Tamadon) című iráni film. A Párizsban élő ellenzéki iráni rendező hosszas próbálkozások után talált négy konzervatív iráni férfit, vallási személyiséget, aki hajlandó volt vele a kamerák előtt vitatkozni az iráni helyzetről. A rendező családjának amúgy elegáns vidéki nyaralójában két napot töltöttek el vitával, s a vitát megszakító sütés-főzéssel, kötetlen csevegéssel. Mivel magam is jártam ellenzéki gondolkodású iráni értelmiségiek

otthonában, a helyszín számomra ismerős volt. Amint az is, hogy a rendszer kritikusai ma még inkább a művelt és viszonylag jómódú középosztályból kerülnek ki. Film közben szinte belekiabáltam volna a filmbe, érvekkel segítve ki a derék rendezőt, akit gyakran elmosott a konzervatív papok demagógiája. Amely egy-egy, újságból kiragadott extrém nyugati példával érvelt a demokrácia és a tolerancia ellen, egészen a magyar jobboldali sajtó szellemében manipulálván és denúciálván. Ezzel is azt bizonyítva, hogy végső soron minden vallási és nemzeti fundamentalizmus azonos gyökerű.

Az igazán szegény országokban természetesen a válság még brutálisabb formában jelentkezik, mint a gazdagabb társadalmakban. Myanmar (Burma) egyike a világ legszegényebb államainak, s az onnan érkező,

megrendítő erejű Bing Du (Midi Z rendezése) című film is csak tajvani anyagi támogatással készülhetett el. A jobboldali katonai junta elnyomása alatt élő ország kimaradt az ázsiai „kistigrisek” amúgy felemás fejlődéséből. A film főhőse egy parasztfiú, aki a falu reménytelen szegénységéből a városba menekül. Utolsó tehenüket eladva vesz egy robogót, és taxizni próbál egy buszállomás közelében. Közvetlen közletről láthatjuk a mindennapi szegénységet, ahol lassan már egy robogónyi útra sem futja a reménybeli kuncsaftoknak. A fiú így egy kábítószerrel kereskedő nő sofőrje lesz, a nő egyébként kockázatos vállalkozása előtt Kínában dolgozott illegális munkásként. Mint keserűen megfogalmazza, Myanmarban a szegény ember kétféleképpen élhet meg. Vagy jade bányában dolgozik, de ott olyan iszonyatosak a munkakörülmények, hogy csak állandó kábítószer fogyasztással lehet ideig-óráig túlélni őket. Vagy kábítószerrel kereskedik. Amikor lebukik, a fiú – akárcsak az elsőként említett olasz film hősnői – visszamenekül a kis földbirtokra, ahol legalább saját betevő falatját meg tudja termelni.

A Last Hijack (Tommy Pallotta és Femke Wolting rendezése) című dokumentumfilm az „állam nélküli ország”, Szomália híres-hírhedt tengeri kalózeit mutatja be emberi közelségben. A szegény szomáliai családok fiai, ha valamiképp ki akarnak szabadulni a nyomorból, akkor gyakran engednek a kalózokat toborzó banditák csábításának. A kalózok, akikről a napi hírekben is sokszor hallunk, a valóságban csak a zsákmány kisebbik részét kapják meg, a többi a biztonságos távolból ügyködő szervezőké, „befektetőké”. A banditák kegyetlenül leszámolnak azokkal a szomáliai újságírókkal, aktivistákkal, akik igyekeznek felvilágosítani a potenciális kalózzelölteket az életveszélyes vállalkozásról. A dokumentumfilmben azokat az asszonyokat is megismerhetjük, akik férjeiket, fiaikat igyekeznek otthon tartani, lebeszélni a kalandról. Szomáliában európaiként dokumentumfilmet forgatni, egyáltalán, oda beutazni önmagában is bátor tett, s a film számomra az idei Berlinale egyik legemlékezetesebb alkotása volt.

túlélésért folytatott, kemény létharcban.

A Panoráma szekcióba egy magyar film is bekerült, az elsőfilmes Császi Ádám Viharsarok című alkotása. A Viharsarok az első magyar „melegfilm”, amely minden idétlenkedés nélkül, emberi drámaként mutatja be a homoszexualitást. (Bár a meleg szerelmi háromszög egyszer-egyszer akaratlanul is nevetésre kényszeríti a legtöbb nézőt.) Témánk szempontjából fontosabb az a keserű, szinte dokumentarista hitelesség, amellyel a film a címbeli Viharsarok, a délkeleti országrész szellemi és anyagi elmaradottságát, a szétvert szövetkezetek helyén vegetáló szegénységet megidézi. Egyszer talán majd láthatunk egy olyan magyar filmet is, amelyben a húszas-harmincas évek legsötétebb falusi nyomorát visszahozó új vidéki szegénység nem csak melléktémaként, hanem a régi szociográfiai iskola folytatásaként, radikális rendszerkritikaként is megjelenik.

[1] José Bové, ismert francia alterglobalista aktivista. A McDonald's –ok ellenes támadásairól vált országosan, sőt az egész kontinensen ismertté. Jelenleg Európa parlamenti képviselő a „zöld” frakció tagja.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Bov%C3%A9

Brüsszeli ígahirdetés a vidéki Romániában

Pierre Souchon

Románok milliói élnek a létfenntartó, önellátó mezőgazdaságból. Az Európai Unió a versenyképességre hivatkozva, akar ennek véget vetni. Régi időket felidézve „európaizáló ügynökök” járják az ország útjait, és fennen hirdetik az új tanokat. Az önellátó gazdák, akik egyébként a nemzetközi szervezetek megszorításai miatt is hátrányos helyzetbe kerültek, nem hagyják magukat félrevezetni, és ellenállnak.

Alighogy elhagyjuk Bukarestet, a mezőgazdasági minisztérium kocsija bekapcsolja a radardetektort, és rohan... A Kárpátok lábánál az amerikai Pioneer cég szerény kis tábláskái a génkezelt (GMO) kukoricaültetvényeket jelzik. A nehézipar megmaradt csontvázai, az acélkolosszusok épületei elhagyatottan meredeznek az Agro Invest gabonával bevetett sok száz hektáros ültetvényei közepén. A román óriásvállalat hatalmas reklámfelületeken hirdeti megnövekedett étvágyát Európa legtermékenyebb fekete földjeinek, a *csernoziom*nak a bekebelezésére. „Nézzék! – kiált Gabriel Garban, a Vidék- és Halászatfejlesztési Hivatal kommunikációs igazgatója. – Ezek önök! Itt vannak!” A főút mentén vadonatúj Michelin-gyár mutogatja kéményeit. Kissé odébb egy vörösvércse éles szemmel figyeli a magas fűben üldögélő idős parasztembert. A kasza a paraszt mellett a földön, kezében könyv, az öreg egyetlen tehénkéjét őrzi. „Műveli magát” – jegyzi meg költővé vált kísérőm, mire a román filozófus, Lucian Blaga híres mondására kénytelen gondolni az ember: „Az örökkévalóság vidéken született.”

Az ország belsejében, Sercaiához érve, úgy tűnik, hogy az örökkévalóságot igencsak felgyorsították. „A Vidékfejlesztés Nemzeti Programjának (PNDR) karavánja a faludba érkezik!” – hirdeti egy plakát az előljárási ajtaján. A város futballstadionjában hat, kék egyenruhás „európaizáló ügynök” egy sátorban PowerPoint vetítésére kezd „egy tehenészet finanszírozásának projektjéről”. Románia 2007 óta jogosult az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) támogatásaira, részben ebből finanszírozzák a helyi eseményeket. Arról van szó, hogy „potenciális vállalkozókká” tegyék azt a három és fél milliónyi románt, akik egy hektárnál kisebb parcellán élnek a létfenntartó mezőgazdaságból. Az országban a parasztok aránya európai rekordot dönt: jelenleg az aktív lakosság 30 százaléka, ami növekedés, hiszen 1989-ben még 28 százalék volt. A kommunizmus bukása után az ipar összezsugorodott, ezért sokan „visszatértek” a földhöz: a birtokátlag itt 2 hektár, szemben a franciaországi 55-tel.

„A pásztor, akit az imént láttunk, jól jelképezi a román mezőgazdaságot: nem versenyképes – mérgeződik Gabriel Garban. – Hogyan indulhatnánk az európai piacon öt liter tej per fővel?” Válasz: úgy, hogy részt veszünk a PNDR vetítésén, mint a megjelent harminc sercaiai lakos. „Nagyon fontos meggyőzni a véleményvezéreket. Itt eljött a pópa és a tanító” – örvend Catalina Musat, Gabriel Garban kolléganője. A vetítésvászon peregnek azok a „gazdasági-pénzügyi operációs célok”, amelyek segítségével egy gazda „öt éven át 24 ezer kiló paradicsomot” termelhet, mégpedig „23 754 euró beruházásával, amelyből 7400 euró nem visszafizetendő köztámogatás”. Catalina Musat asszony aláhúzza: „A program nyertesei nem a kisparasztok. Mi inkább azokat célozzuk meg, akik komoly üzleti vállalkozást kívánnak elindítani.”

Ezek között van Alexandru Stramtu. A 31 éves agronómus bemutatja frissen telepített bioáfonya-ültetvényét. A projektet fele részben az Európai Unió finanszírozta 300 ezer euróval, másik felét ő maga.

„Eladósodtam, de a bolt jól megy. A termés egészét egy portugál társaságnak adom el, amely főleg Németországban és Chilében... értékesíti az áfonyámat. De néha itthon is találkozom a boltokban a saját gyümölcsömmel!

- A biogyümölcsök elszállítása a világ minden részébe nem nagyon ökológikus megoldás...
- Mit mondjak, ez egyáltalán nem érdekel!”

A boltokban a krumpli olasz, német, francia...

Másnap Románia déli tájain, Barla szélén, Hadi Khoury belém karol: „Üdvözöllek a farmomon! Felvennéd ezt az ancugot?” – Nehogy megfertőzzem a hajdanvolt termelősövetkezet[i] négy épületét elfoglaló százhuszezer tyúkot. Hadi Khoury körülbelül harmincéves, a libanoni Haditon cégcsoport elnök-vezérigazgatója illetén felkérésére fehér kezeslábasba öltözünk. Tucatnyi, főleg közel-keleti származású üzletemberrel együtt a Romániában fogyasztott tojás negyedét ő állítja elő: „Ha nincs európai uniós bélyegződ, a bankok fütyülnek rád. Ha viszont megvan, ők keresnek meg téged!” Az EMVA egymillió euróval járult hozzá a farm a felújításához. „Románia zseniális hely – örvendezik a fiatal beruházó. A volt kommunista épületeket úgyszólván ingyen kaptam, huszonöt alkalmazottam fizetése semmi, az európai támogatások pedig igazán csodálatosak. A probléma a lengyelek.

– Versenyeznek magával?

– Méghozzá tisztességtelenül. Nem alkalmazzák a mi egészségügyi normáinkat, és nagyobb támogatást is kapnak. Ez a gond Európával: a modernizáláshoz a pénz remek, de mindannyian versenyben állunk.”

Theodor Nicolescu, a körzet képviselője és volt igazságügyi államtitkár így kommentál: „Hadi Khoury sikere példa mindannyiunk számára. Hála az Európai Uniónak, versenyképpessé válunk. Mi megteremtjük a szabadpiac feltételeit, az majd irányítja az emberek magatartását.”

Este mienk egy 60 négyzetméteres, márvány fürdőszobával kiegészített szoba egy üres turistaszállóban. Ezt is az EMVA támogatásával nyitották meg. Egy pohár itóka mellett Gabriel Garban és Catalina Musat feleleveníti fizikus és divattervező szüleiket, akik már városi életet éltek, ezért elhagyták a több generáció óta a család birtokában lévő földeket. Pedig a *gospodarie* (családi birtok) ma is a társadalmi berendezkedés alapegysége. Ház, udvar, melléképületek, veteményes kiskert. A minisztérium gépkocsivezetője, Ion Neagu elmondja, hogy a szüleitől örökölt 3 hektár családi földet, bérbe adja egy gazdának, aki egyesületi formában műveli és bérleti díjat fizet:[ii] „Jobb Párizsban kéregetni, mint a földet túrni...” Kijelentése feldühíti a szálló szakácsát: „Én igenis megművelem a magam gospodarie-mát. Vannak disznóim, tyúkjaim, teheneim. Hogyan boldogulhatnék enélkül az én szezonális munkámmal?” A fiatal felszolgálólány viszont, amellet hogy élvezzi szülei gospodarie-jának jövedelmét, a világért sem venné kezébe a kapát: „Nekem a hátam fontosabb.” Neagu úr azt tervezi, hogy öreg éveit az ősi tanyán húzza majd le, mert „a szíve odahúzza”. Lassan-lassan változik a földműveléshez való viszony: mivel egyre kevesebbel járul hozzá a román családok megélhetéséhez, felgyorsul az önellátó gazdálkodás feladásának folyamata[iii].

Amikor 300 kilométerrel odébb, jó messze a PNDR reklámkaravánjától, Teodor Vingarzan arról biztosít, hogy létfenntartó, önellátó gazdálkodást folytat ötven hektáron, de nehezen hiszem el neki. „Gyere velem” – hív Lucian, a fia. A 34 éves mérnök itt maradt a Vintu de Jos-i családi birtokon, inkább ezen gazdálkodik, mint jó esetben „300 eurót keressen a városban”. A fiatalember az istállójában bemutatja nekünk három tehenét. Megfeji a korelnököt, és megkínál egy nagy pohár jó meleg tejjel: „No, ez a modernizáció! – viccelődik, miközben kiöblíti a poharat a fali csapnál. – Rövid ideje van folyóvizünk.” Az állati trágyát Vingarzanék a gabona termesztésére

használt földekre terítik ki, és ezt a gabonát kizárólag szarvasmarhák táplálására használják: „Az év végén nem sok marad nekünk: egy disznó karácsonyra és a tej meg a tojás.”

De ki a felelős ezért a kikényszerített önellátásért, ezért a „rabszolgamunkáért”? „Ez a szemét Európai Unió – dühöng az apa, akinek kisebbik fia munka híján kivándorolt az Egyesült Államokba. – Helyi termékeink kiválóak, minden bio... De a nyugat-európai áruk kikészítenek bennünket! Sokkal több támogatást kapnak, jól gépesítettek, ezért sokkal olcsóbbak a mi termékeinknél. Mindent termelnek itt, de semmit sem tudok értékesíteni. Nézzon csak el a szupermarketbe: a krumpli olasz, német, francia...” Pedig Teodor Vingarzan a Ceaușescu bukását követő hónapokban nagyon lelkes volt, beutazta Nyugat-Európát. A belga, francia és osztrák modern gazdaságok arról győzték meg, hogy a végre újra felosztott családi földeken jól élhet majd, vásárolhat gépeket, gyarapodhat. „Elárultak...” – mondja.

Meglepő, de Achim Irimescu, a mezőgazdasági államtitkár igencsak nagy előnyt lát ebben az önellátó, önfenntartó mezőgazdaságban: „Roppant jelentős szociális szerepet játszik – biztosít bennünket bukaresti irodájában. – Emberek tömegéről van szó, akik nem munkanélküliek és életben maradnak úgy, hogy nem kérnek segítyt a kormánytól.” Mindazonáltal ő, a Konzervatív párti vezető is az Európai Unió a kisgazdaságoknak szánt segélyprogramjai révén szeretné elérni a sok kisgazdaság piaci integrálását és a versenyképesség kialakítását. „Akik nem képesek a megfelelő változásokra, el fognak tűnni. A többség úgyis idős parasztember, akiknek gazdaságát nem folytatja senki. Ez a természetes megoldás.” Pedig amikor részletezi az elhatározott intézkedések sorát –növelték a földterület méretét, amelyhez támogatás jár, a beruházási támogatásokat is kizárólag a tőke ellátottság alapján osztják ki –, aláhúzza, hogy ezek a törvényi lépések már most „háromszázezerrel csökkentik a közvetlen kifizetésekre jogosultak számát”. Ez a folyamat bizony valahogy sokkal kevésbé tűnik „természetesnek”.

Romániában is a „versenyképesség” jelszavát hangoztatják kórusban, ahogyan Franciaországban az 1960-as évektől az agrártermelők műszaki-közgazdasági ernyőszervezetei[iv]. Így például Cristina Pocol, a kolozsvári agráregyetem vidékgazdasági doktora hosszan sorolja a „román hátrányokat”: felszabdalt parcellák, gyenge termelékenység, alig elindult gépesítés... Példaképpen egy, a televízióban látott almatermelő gazdaságra hivatkozik: „A terület óriási, minden automatizált: a termék versenyképes. Ezt az utat kell követnünk.”

A méz drága a helyi vásárlóerőhöz képest

Kínai és németországi útjai alapján Tiberiu Biris megpróbálkozott vele. Blajban felállított egy méhészeti termelőségvetkezetet. Kétszáz termelőt hozott össze a legújabb technológia alapján, s a szövetkezet ma évente 400 tonna mézet termel. Majdnem az egészet exportálják. „A román mézet a románok nem fogyaszthatják – sajnálkozik Teodor Parau, kétszáz kas tulajdonosa. – Túl drágán termelünk a vásárlóerőnkhez képest, ennél fogva a nyugati nagy importőrök vásárolják fel.” A közvetítők annyira nyomják lefelé az árakat, hogy Tiberiu Biris attól tart, „rövidesen be kell zárni a szövetkezetet”. Pedig semmi kétség, a román méz igenis „versenyképes”: kilója fel annyiba kerül, mint a nyugat-európai...

Az agrárliberalizmus paradoxonja két tételben foglalható össze: a román mezőgazdaság képes piaci részesedést szerezni külföldi piacokon, de képtelen ellátni a saját országát – a fogyasztott termékek 70 százaléka importból származik. Az Európai Unió által erőteljesen támogatott szabadverseny a járadék-mezőgazdaság kialakulásának kedvezett: tíz év alatt közel egymillió hektár, azaz a hasznos agrárterület 6,5 százaléka külföldi befektetők ellenőrzése alá került[v]. A koncentráció folyamata tovább halad, hála az uniós agrártámogatásoknak, az alacsony földáraknak és a szintén alacsony munkaerőköltségeknek. A kormány 2013 végén előterjesztett törvényjavaslata teljes mértékben liberalizálja a földvásárlást. Egy éve a mezőgazdasági miniszternek, Daniel Constantinnak mentetegetőznie kellett, amiért több százezer euró kölcsönt kapott az ország egyik legnagyobb ipari farmjának tulajdonosától[vi]. Igaz, hogy két elődje, Valeriu Tabara és Stelian Fuiá állami szerepvállalásuk előtt a Monsanto multicégnél volt vezető beosztásban...

Az érdekütközések nyilvánvalóak, és egyértelmű a követett politika vonala. A Nemzetközi Valuta Alappal (IMF) 2009 és 2011-ben kötött egyezmény ellentételezéseként Bukarest közel kétszázézer közalkalmazotti állást számolt fel, negyedével csökkentette a közalkalmazottak fizetését, és öt ponttal, 24 százalékra emelte az áfát[vii]. A romániai munkaerőpiac, amely többnyire rosszul fizetett szerződéseket kínál, gyenge társadalombiztosítással, emigrációra kényszeríti a románokat: 2007-ben a munkaképes korú lakosság mintegy 12 százaléka dolgozott külföldön, többnyire gyengén kvalifikált szakmákban[viii].

Ezt még Ceaușescu sem merte volna

Mintha semmi sem változott volna, a közös agrárpolitika ugyanazokat az eszközöket alkalmazza Romániában, amelyeket az 1960-as években Nyugat-Európában alakítottak ki. De akkoriban az önellátás problémája már megoldódott, a munkaerőpiac pedig képes volt felszívni a falvakból érkező, kevésbé képzett munkaerőt, amelynek városiasodása sok esetben sikeresen volt. A 21. század Romániájában azonban a PNDR karavánja által felkínált szerződések – amelyek szerint a parasztok arra kényszerülnek, hogy saját kezdeményezésük alapján felkeressenek olyan intézményeket, amelyek hajlandók lennének adott esetben finanszírozni gazdasági terveiket – csupán tovább erősítik az egyenlőtlenségeket a nagy és kicsiny gazdaságokkal rendelkező régiók, illetve az önellátó parasztok és a brüsszeli alapokhoz jobban hozzáférő ipari vállalkozók között[ix]. És tökéletesen mindegy, hogy a román vidék már látott ilyesmit, a „jó megoldásokat” hirdető próféták felvonulását: 1948-ban, a kommunista párt agitpropja már körbeutaztatott az országban holmi „film karavánokat”. Az a mozgómozsi-szervezés a kollektivizálás előnyeit hirdető előbb szovjet, majd helyi filmeket vetített[x].

„Olyan szomorú vagyok, hogy meg kell ölnöm őket...” – Cezara Fit, a gyulafehérvári líceum zenetörténeti tanára nézegeti kertjében frissiben lenyakazott harminc tyúkját. Férje, Iosif Fit, a román zeneszerzők szövetségének tagja, kirakja az asztalra a házi termelés produktumait: paradicsomot, uborkát, vörösbort és a cukkát, a szilvapálinkát. „A piacon az öregasszonyok által árusított kiváló helyi zöldségek rettentő drágák – állapítja meg Fit asszony. – A nagy áruházakban olcsóbban lehet vásárolni, de az áru messziről jön, és teli van vegyszerrel.” A házaspár ezért váltott át baromfinevelésre, ez jól jön egyik lányuknak is, aki szintén tanár, de havi 180 eurós fizetéséből képtelen fizetni a számláit. Végző soron a nemzetközi szervezetek által kikényszerített megszorítások kedveznek az önellátásnak – Görögországban, amióta működésbe léptek az IMF-„segélyek”, nagy meglepetésre városiak tízezrei „térnek vissza a földhöz”[xi]. A zeneszerzők és a tanáreberek most az ígát húzzák: „Ezt még Ceaușescu sem merte volna!” – kesereg Iosif Fit.

Megundorodott ettől a „rothadt” politikai osztálytól, már csak egy „Malthus-típusú csapást” tud elképzelni, hogy kihúzzák az országot a süllyesztőből: „Egy világméretű nagy katasztrófa, két-három milliárd halottal. Akik megmenekülnének, erkölcsösebb elvek szerint kezdenék újra az életet.” Hasonló megfontolásból Teodor Vingarzan szerint „vissza kellene térni a királysághoz”. Az Ecoruralisban, az egyetlen, a kisparasztságot védő román szövetségben aktivistáskodó Ramona Dominicioiu és Szőcs Attila megpróbál támogatást szerezni, hogy a helyi paradicsomfajták vetőmagjait megmenthessék. A politikusokat egyöntetűen elvetik: „mind korruprt”.

A korrupció, amit mindenki elítél, beleértve Traian Basescu államfőt, akinek ez az egyik vesszőparipája, kormányzati szinten lehetetlenné teszi az ország problémáinak megoldását. Mi több, eltakarja a valóságban folytatott politikát, amelynek egyedüli céljává a személyes meggazdagodás vált. Az Európai Bizottság néha-néha ténylegesen megbírálja Bukarestet az uniós pénzügyi támogatások felhasználása miatt – mégsem változtat valódi törekvésein: „Az Európai Unióhoz való csatlakozást... széles körű reformok kísérték, amelyek hozzájárultak az ország modernizációjához, és ennek eredményeit a román állampolgárok élvezhetik” – jelentette ki nemrég a tényleges helyzet „teljes félreértése” alapján a bizottság elnöke, José Manuel Barroso[xii]. Az IMF is úgy ítéli meg, hogy a Romániával kötött szerződéseket „siker koronázta”[xiii].

Az oly kiváló politikai eredmények alapján érthető, hogy Dacian Ciolost volt mezőgazdasági minisztert megérdemelten neveztek ki 2009-ben a mezőgazdasági és vidékfejlesztési európai biztosi posztra. Ennek megfelelően tárgyalhatott az új közös agrárpolitikai reformról. Érdekes, saját országának parasztjai ezzel nem büszkélkednek...

Fordította: Sipos János

[i] Az állami tulajdonban lévő mezőgazdasági termelőszövetkezeteket az 1991-es törvény alapján felszámolták, részben úgy, hogy eladták velük a vagyonukat.

[ii] A kollektivizálás felbomlását követően, a birtokelaprózódás megakadályozására, 1991-ben elfogadott törvény többféle mezőgazdasági egyesülésre ad lehetőséget: kereskedelmi, családi és a „mezőgazdasági vállalat”, amelyben változó számú tag egyesülhet.

[iii] Lásd Patrick Champagne: *L'Héritage refusé. La crise de la reproduction sociale de la paysannerie française 1950-2000* [A megtagadott örökség. A francia parasztság társadalmi újratermelődésének válsága 1950–2000 között], Seuil, coll. Points Essais Párizs, 2002.

[iv] E közbeszéd érveinek rövid összefoglalását lásd François Colson: *Le développement agricole face à la diversité de l'agriculture française* [A mezőgazdasági fejlődés összevetése a francia mezőgazdaság sokszínűségével], *Economie rurale*, no 172, Párizs, 1986.

[v] Judith Bouniol: *L'accaparement des terres en Roumanie, menace pour les territoires ruraux* [A földek megszerzése Romániában veszélyezteti a vidéki területeket], Ecoruralis – Transnational Institute – Hans off the Lands Alliance, 2013. január.

[vi] Szócs Attila: *Scandal hits Romania's newly appointed minister for agriculture* [Botrány Románia újonnan kinevezett mezőgazdasági minisztere körül], 2013. február 6. www.arc2020.eu

[vii] Mirel Bran: *La bataille des deux Roumanie* [A két Románia harca], *Le Monde*, 2012. november 30.

[viii] Despina Vasilcu és Raymonde Séchet: *Vingt ans d'expérience migratoire en Roumanie postcommuniste* [A kommunizmus utáni Románia húszéves kivándorlási gyakorlata], *Espace, populations, sociétés*, no 2. Lille, 2011.

[ix] Béatrice von Hirshhausen: *Les sociétés rurales roumaines face à l'irruption des programmes de développement* [A vidéki román vállalkozások helyzete a fejlesztési programok megjelenésével], *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, no 4, vol. 39. Párizs, 2008.

[x] Ugyanott.

[xi] Tania Giorgopoulou: *Le retour à la terre, version grecque* [Vissza a földekre, a görög változat], *Courrier international*, Párizs, 2011. április 8.

[xii] A román külügyminisztérium nyilatkozata, Bukarest, 2012. december 2.

[xiii] *La Roumanie redemande une cure de FMI* [Románia újra kér az IMF gyógymódból], *Le Monde*, 2013. július 16.

A Revizor visszatér

Kovács Ilona

Lepukkant uszoda valahol Magyarországon, ahol a sötétben csöng a telefon. Kondorosinét keresik, hogy minden kompromittáló iratot (vagyis minden papírt, mivel az mind „gázos anyag”) vigyen át az uszodába. A papírhegyeket azután részben kézzel, részben iratmegsemmisítővel próbálják meg eltüntetni a revizor érkezésének félelmetes hírére. A színpadon így keletkező papírfecni-hegy sokféle funkciót betölt később mint kellék és jó szolgálatot tesz a cselekmény során, mint dunna, búvóhely vagy konfetti.

Mindezt a Vígszínházban láthatjuk ez év januárja óta, *A revizor* Gogol szellemében megújított előadásán, az állandó társulat és a Szputnyik Hajózási Társaság egyes tagjainak együttes produkciójában. A szöveg vállaltan új, és „maiasított, magyarosított tragikomédia formájában” jelenik meg gyakran viharos tetszést aratva. Morcsányi Géza fordítását a színészek és Bodó Viktor és Kovács Krisztina dúsitotta fel aktuális poénokkal, amelyek meglepő módon jól illenek a Vígszínház XIX. századi, kissé megkopott pompájába, és a színészek olyan meglepő módon tudtak stílust tanulni, egymáshoz csiszolódní, hogy messziről nem is lehet megkülönböztetni a szputnyikosokat és a Vig jól ismert, hivatalosan “profi” státuszban dolgozó tagjait.

Bodó Viktor rendezői stílusa, alkotó és újraalkotó tehetsége remek csapatmunkával párosul ezúttal is: Balázs Juli rideg-zöld csempés díszlete, Nagy Fruzsina beszélő jelmezei, Klaus von Heydenaber helyenként talán túl agresszív, harsogó zenéje (hangbejátszásokkal és hangtechnikusi beszélősokkal tarkítva), egyszerűen fény, hang, szcenika minden remek. Az előadás azonban Bodó eddigi rendezéseihez képest is szolgál újdonságokkal, ezúttal rendkívül leleményes, ötletes, figurákra szabott mozgást dolgozott ki az előadás számára Hegymegi Máté (e. h.), aki a Színművészeti Egyetemen

(Toldi) és a Katonában (Vörös) már kiugró teljesítményeket nyújtott, mint színész, táncos, pantomimes. Horváth Csaba és Lukács Andor osztályának kiváló diákja ebben a produkcióban nemcsak rendkívüli fantáziával alkotta meg a meglepő, önmagukban is jelentést hordozó lépéseket-mozgásokat-összképeket (beleértve a csapóajtó mögötti groteszk néma-képeket és vonulásokat). Az eredmény lenyűgöző: a koreográfia ellenállhatatlanul nevetést fakaszt önmagában, a szövegek nélkül is.

A többnyire találó, és nem kizárólag politikai utalásként értelmezhető poénok azután alaposan rátesznek a bohózat hatására, olyannyira, hogy a *Heti Válasz* február 6-i számának címlapján az előadás truppjának csoportképe látható, és a lap főcíme politikai szándékot tulajdonít a művészi megoldásoknak: *Kampányszínháznak* minősítve több jelenleg futó budapesti előadást, köztük ezt a *Revizort*. A Gogol-verziót ellenséges támadásnak tekintő, szinte a cenzúra előszelét meg.... írás a „Főszerepben: a politika” témájára meglehetősen sok előadást talál a repertoárban, nagy figyelmet szentelve pl. az *Illaberek* című, kivándorlással foglalkozó produkciónak. Az agresszív hangvételi cikkekre Bodó Viktor időközben reagált, ahogyan mások is a médiában. A rendező beszélgetést kezdeményezett a cikk szerzőjével, de ennek olvastán sem támad az a benyomásunk, hogy párbeszéd kezdődött volna a két oldal között. Az újságíró a jelenlegi hatalomra és kormányra vonatkozó kitételeket lát mindenütt, amit Bodó Viktor ugyan egészében elismer, ugyanakkor jogosnak tartja a bírálatot, és ragaszkodik a művészi szabadsághoz.

Ő nem utalgatni akart, hanem bátran kimondani, ami nem tetszik: „De az politizálás, ha kimondjuk, hogy vak komondor, és mindenki tudja, hogy a képviselőről van szó, aki hazudott, és megverte a feleségét? Azzal, hogy jelezzük, mennyire hülyét akartak belőlünk csinálni, és hogy mennyire borzasztó, hogy legitim a családon belüli erőszak?” A vita tanulságaként a médiaháborút és a manipulációt vádolja: “Ha nem lenne ez a médiaháború, és

nem lenne ilyen agresszióval nyomatva a fejünkbe, hogy mit gondoljunk, és nem lennénk tele ilyen botrányokkal, akkor nem is reagálnánk így. A fejtől bűzik a hal. A gogoli mondat helyére teszi a dolgot – Ne a tükröt átkozd, ha a képed ferde! –, mert ha ezt köhögjük vissza abból, amit belélegeztünk a városban, és ezért mi vagyunk hibásak, akkor ott valami nem jól van megítélve.” Bodó, akit Ausztriában, és általában a nemzetközi színházi fórumokon rendkívül sokra értékelnek, és akit évek óta a grazi színházhoz köt szerződés, aki a színházcsinálás minden oldalát ismeri, és a legtöbbet gyakorolja is (pl. színész és színműír is), bátran vállalja, hogy a politikai kiszólások célba találhatnak, ahogyan a “kabarészerző is tudja, hogy kiből akar hülyét csinálni.” Az ő helyzete nyilván kivételes, akárcsak Schilling Árpád vagy Mundruczó Kornél nemzetközi elismertsége, amely független háttérrel biztosít nekik, de így is bátor kiállítás, hogy vállalja a kultúra hatalomtól független, kritikai dimenzióját.

Az előadás azonban nem ezért jó elsősorban, hanem mert minden szinten remekel. A klasszikus cselekményvázba beépített poénokat lehet különféleképpen megítélni (kormány-oldalról értékelni, hivatalos szemszögből támadásnak tekinteni, vagy az ellenkező oldalon zajosan ünnepelni) az előadás enélkül is megállja a helyét, méghozzá nem is akárhogyan. A mozgások, díszletek, frappáns ötletek sikerére már utaltam, és a napi szinten frissíthető (sőt, frissülő, és egyre gyakrabban nyíltszíni tapsokat kiváltó) poénkodás erre épül rá újabb rétegeként. A “Polgármester jobban teljesít”- típusú megállapítások, a trágárnak vagy durvának minősíthető kiszólások mellett (de nem helyett, és mindig variálva) megszólaló sípjelzés, a szellemes szójátékok mind indokolhatók. „A lét határozza meg a lét” kiszólás csakugyan egy jól ismert idézet, és egy azt megcsavaró nyelvi ötleten alapul elsősorban, nemcsak olcsó vicc.

Nem is minden poén politikai-gazdasági visszasságokra utal. Hlesztakov apró, mellékes megjegyzése a szociális intézmények gondnokát, Seftcsikovot játszó Kerekes Józsefhez nyilvánvalóan film-utalás, a színész szinkronszerepeire: „Magának olyan ismerős a hangja”. A „Színház épül a stadionokra” kitétel lehetne egyszerű célozgatás, de az egész bűvárjelenet képi, mozgás-és szöveg együttese, amely egyszerre idézi fel a „múltépítést” a Kossuth téren, a sport-szlogeneket és más jól ismert közhelyeket, egyúttal a helyzet abszurditását is kifejezi. Az pedig elemeli a földhöz ragadt politikai valóságtól az egyébként bravúrosan előadott színészi magánszámot. A polgármester lányainak megkettőzése semmilyen politikai felhangot nem csendít meg, mégis kiválóan működik mint groteszk és abszurd elem. A színpadról történő, közönséget megszólító kiszólások (Önök már bizonyára rájöttek, hogy mi Gogol komédiáját játsszuk”, „most az eredeti Gogol-szöveget mondom”, stb.), az önironikus megjegyzések (Bodó korábbi nagy sikerű rendezésére utalva: „Bedaráltak, eltűntem”), az idegen szavak helytelen használatát kifigurázó szóalkotásokig („Mennyi attitűd gyűlik össze egy ilyen fogadáson,” „Exlelenciás uram”), a karinthys közhely-kifacsarásokig: „A betegek gyógyulnak, mint a legyek”, óriási halmozást tartoztam fel”) mind önálló lelemények és alapjában politika-függetlenek.

Gogol sokféle értelmezést ihletett már, ahogyan erről sok híres, önmagát túlélő előadás tanúskodik. Tovsztogonov legendás rendezését „fantasztikus realizmus” jelzővel illették annak idején (1972) a Szovjetunióban, és lehet „mágikus realista”, abszurd, posztmodern vagy realista szellemben rendezni a darabot, hiszen sokjelentésű, és a bohózatától kezdve a filozófiai és pszichológiai remekműig mindenféle módon hat. A Víg-előadás egyik kritikus a *stand up comedy* műfajába sorolta Bodó rendezését, a hajdani Katona-előadás viszont inkább a realizmushoz közelített. Mindkettő remek előadást eredményezett. Az új felfogás nagy erénye az is, hogy nem kíván versenyezni a régi emlékekkel, ezzel a hajdani legendás Zsámbéki-rendezéssel (Budapest, Katona József Színház, 1987). Arra – példás önmérséklettel – még csak nem is utal! A Katona *Revizor*-ja a maga nemében kiváló, öntörvényű és remekbe szabott előadás volt, amely az akkori – s ma még élő nézők emlékezetében és a színikritikában klasszikussá lényegült. Mi értelme lenne Bán Jánost Lengyel Tamással hasonlítani, vagy Blaskó Péter polgármesterét Hegedüs D. Géza kiváló alakításával összevetni? Elég, hogy két nagyszerű előadás született, és hogy pl. Végváry Tamás és Szacsvey László játéka épp olyan emlékezetes marad Dobcsinszkij-Bobcsinszkijként, mint a mostani kettős: Molnár Áron és Szabó Zoltán. Más idők, más revizorok, de a maga idejében mindegyik fájdalmasan aktuális. Sajnos, mondhatnánk: bár idejét múltnak érezhetnénk végre Gogol komédiáját!

Bodó Viktor és alkotótársai (itt az egész színlapot fel kellene sorolni) a szöveghez merészebben nyúltak, mint Zsámbéki, a maga szöveget hitelesen megtartó értelmezésével. Persze, Bodóék is idézik helyenként az ikonikus szövegrészeket, és építenek a darab klasszikus cselekményének, szereplőinek és mondandójának előzetes és általános (konkrétan legalább középiskolai emlékekből építkező) ismeretére. Ahogyan a nézők reakciói lelkesen visszaigazolják, nem alaptalanul. Mégis, önálló művet látunk, mulattató előadásban, politikai felhangokkal. A sokféle stílusréteg sikeres összeolvasztására példaként álljon itt egy idézet a *Polgármester tirádájából (Zárójelenet)*:

"Hogy nézhettem nagykutyanak azt a kákabélű taknyost! És most ott csilingel az országúton! Fűnek-fának elújságolja! Kiröhögnek - de ez még semmi! Végül majd akad egy nyavalyás firkász, aki komédiát fabrikál belőle! Ez a bosszantó!

Az emberek meg tapsolnak, hasukat fogják a nevetéstől.

Mit röhögtek? Magatokon röhögtek! (Toporzékol)

Hej, de elkapnám a nyakát minden koszos firkásznak, minden rohadt liberális kis sátánfajzatnak!"

Impresszum

Szerkesztőbizottság

Ádám Péter
Czöndör Gyula
Ferwagner Ákos
Hajdú János
Hegyi Gyula
Hrabák András
Lugosi Győző
Morva Judit
Simon Gergely
Sipos János
Tamás Gáspár Miklós
Drechsler Ágnes

Olvasószerkesztőink:
Balla Zoltán - Gyarmati-Szabó Éva - Posváncz Etelka

e-mail: info@magyardiplo.hu

Kiadó: **Közép-Európai Fejlesztési Egyesület**
ISSN 2061-3083

Magnet Bank

IBAN: HU03 1620 0106 1160 5434 0000 0000

Magyar bankszámlaszám: 16200106-11605434

SWIFT: HBWEHUHB

az egyesület bejegyzett címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 7. Kossuth Klub

adószáma: 18270916-1-42

Lapunkat rendszeresen
szemlézi a megújult

www.observer.hu